

Mutina
z Dobrušky
1320 – 1361

městský zpravodaj

zvláštní číslo
vydané
u příležitosti
675. výročí
první písemné
zmínky o městě

675 let

první písemné zmínky
o městě

DOBROUŠKA

Toto mimořádné číslo Městského zpravodaje obsahuje příspěvky přednesené na konferenci města Dobrušky, konané 6. září 1995 při příležitosti oslav 675. výročí první písemné zprávy o městě Dobrušce. Jednotlivé příspěvky byly pro publikační účely autory zkráceny. Nijak to však neochuzuje jejich nové a zajímavé pohledy do dějin našeho města. Spolu s autory věříme, že i tímto způsobem přispějeme k lepšímu poznání bohaté historie Dobrušky.

Redakční rada

Dobruška v archeologických nálezech do 13. století.

Dobrušská kotlina byla podle našich současných znalostí velmi hustě osídlena už od pravěku. Je však na zvážení, zda tento stav není třeba přičíst spíše příznivým okolnostem v podobě amatérských zájemců - především v osobě Jana Klena.

Právě Jan Klen se zasloužil o objevení nejstaršího osídlení v této části Orlického regionu. Kolem jeho osoby se soustředili mnozí zájemci o tuto problematiku (O. Kašpar z Vojenic, J. Němeček z Českého Meziříčí a další).

Po roce 1945 v prostoru mezi Mělčanským kopcem, kasárny a jatky, v Dolcích a na Domašinském kopci našel značné množství kamenné industrie časově zařaditelné do starého a středního paleolitu (v poloze v Dolcích i mladý paleolit).

Mladý paleolit a snad i mezolit sbíral mezi léty 1947 - 1970 v jihovýchodním cípu čparc. 1290/1, 7, 9, 17 - 19. Z této polohy pochází několik desítek artefaktů a bílé patinované pazourky. Stejně starý soubor kamenných předmětů pochází i z oblasti u Dostálova kříže pod Mělčanským kopcem. Zde našel J. Žižka modře patinovanou pazourkovou čepel a J. Klen modravý pazourkový nástroj.

V Dobrušce - Křovicích v cihelně byly zachráněny J. Klenem mamutí kly a kosti. U nich se nacházelo i několik velmi hrubě opracovaných kamenů, snad nástrojů z mladšího paleolitu. Stejně staré jsou i dva slabě patinované pazourkové předměty z pole u cihelny.

Velmi pozoruhodný je rovněž kostěný hrot tzv. rybí formy (12 cm dlouhý a 1,2 cm široký), který našel někdy mezi léty 1965 - 1970 žák základní školy v břehu Brtevéského potoka.

Pan Kujal našel v roce 1959 na poli u Halína patinovaný sílexový hrot, který nelze datovat přesněji než do paleolitu. Jan Klen během více než dvaceti let nasbíral po celém dobušském katastru množství kamenné paleolitické a snad i mezolitické štipané industrie - a to zhotovené jak z

místních surovin, tak i z materiálů transportovaných z větších vzdáleností (rohovce, pazourky, porcelanity, ...).

Mezolitická lokalita v Opočenské ulici je dost problematická. V poloze "Jiráskova zahrada" u mostu nasbíral J. Klen asi 30 artefaktů, které se sem mohly dostat druhotně s hlínou.

Jan Klen byl nejen vynikající terénní prospektor, ale byl si vědom i pramenné hodnoty nalezených předmětů. Proto vedl o každém nálezů stručný, leč výstižný protokol.

Většina kamenných nástrojů měla to štěstí, že se dostala po smrti Jana Klena do Městského muzea v Dobrušce, kde se jim dostalo odborného posouzení a péče.

Neolitické a eneolitické osídlení je na Dobrušsku doloženo staršími nálezy, především broušených nástrojů, i když je možné, že část štipané industrie neolitické byla přiřazena do období staršího.

V roce 1880 nalezla paní Pinkasová na svém poli, náležejícím k čp.32, sekeromlat a další tři kamenné nástroje. Dnes je tento soubor uložen v muzeu v Hradci Králové.

Mezi léty 1919 - 20 byl mezi čp. 244 a 226 ve svahu potoka Brtva nalezen kamenný sekeromlat. V Klenově sbírce na nachází broušený nástroj objevený v roce 1923 při kopání jámy ve dvorku čp. 571. Nedaleko od tohoto nálezů se prý našla ještě jedna kamenná sekera. Pazourková srpová čepelka byla získána z pole při povrchovém průzkumu v Pulické ulici u rozvodny elektrického proudu čparc. 1255, 1247/3 18.4.1988 v místech, kam klade J. Klen osídlení paleolitické (nalezl zde pazourkový úštěp a křemencovou šipku).

Chronologicky problematické je zařazení spodní části kamenného drtidla z červeného pískovce uloženého v dobrušském muzeu.

Neolitické až eneolitické osídlení na Dobrušsku odpovídá stavu celého regionu. I zde je absence sídlišť s nálezy keramiky a nacházejí se pouze ojedinělé nálezy - sekery a sekeromlaty.

Období popelnicových polí je na dobrušském katastru zastoupeno čtyřmi lokalitami. Nejstarší nález, co do jeho objevení, je pro Dobrušku, ale i pro celé Podorlicko zmínka o koupi bronzové sekery v roce 1729. Tehdy ji koupil J. Bienenberk z Bienenberku.

O necelé dvě století později našli a zničili dělníci při kopání základu dnešního závodu Stuha v Pulické ulici žárový hrob. Majitel H.A. Schulc nechal kopat až do hloubky 120 cm. Torza nádob jsou uložena v královéhradeckém muzeu.

V Klenově sbírce se nalézá výbava žárového hrobu z trati v Dolcích náležející lužické kultuře popelnicových polí. Hrob byl vykopán pravděpodobně v roce 1949.

Poslední lokalitou popelnicových polí je již zmiňovaná poloha v Pulické ulici (čparc. 1255, 1247/3). B. Dragounen zde byla nalezena keramiky

náležícím popelnicovým polím a následným výzkumem dr. V. Vokolka zjištěny silně rozorané žárové hroby.

Stopy osídlení Dobruška mizí na několik staletí, až do pozdní doby hradištní. Počátky středověkého osídlení Dobrušky jsou stejně jako u jiných měst problematické. Starší objevy byly datovány vesměs velmi hluboko do minulosti a materiál se bohužel nedochoval.

V roce 1840 na Opočenském předměstí byly nalezeny při výkopu náhonu pro Hradčanský mlýn popelovité vrstvy a v nich "prastará keramika".

Další nález je z Budína čp. 29, kde byla při výkopu kanalizace 27.9.1940 z hloubky 2 m vyzdvížena bezuchá nádobka. Můžeme ji datovat do 13. století. Ze zahrady čp. 672 pochází střep s vlnicí uložený v Klenově sbírce, určený jako hradištní.

Z náměstí F.L.Věka pochází ucelený soubor keramiky z pozdní doby hradištní, který při rekonstrukci čp. 32 a 74 našel v roce 1962 V. Vokolek.

Z mladších nálezů je třeba se zmínit o kolekci keramiky nalezené při stavbě spořitelny, z přelomu 14 - 15. století, a pokladu pražských grošů nalezeném při bourání domů na náměstí.

V blízké budoucnosti můžeme očekávat další, především středověké nálezy při rekonstrukci historického jádra města.

Bohumír Dragoun

Osídlení kraje v povodí Zlatého potoka (Dědiny) do konce 14. století.

Problematika vývoje vsi Leštné v středověké město Dobrušku souvisí těsně i s problematikou osídlení kraje na úpatí Orlických hor a především v oblasti Zlatého potoka, kterému je věnována tato stať.

Studium nejstarších fází osídlení jednotlivých regionů, které probíhaly především ve 12. - 14. století, patří k význačným úkolům našich historiků, neboť právě osidlovací proces v uvedeném období v podstatě vytvořil tu sídelní síť, tu tvářnost krajiny, která se zachovala alespoň do 19. století a v jejímž rámci se odvíjely osudy jednotlivých regionů po celý středověk.

Studium dějin osídlení či středověké kolonizace, jak je často tento problém také nazýván, u nás bylo dlouho poznamenáno česko - německým sporem o prioritu jednotlivých národností při osidlování a jejich vzájemnými vlivy. Proces kolonizace byl zužován pouze na období 2. poloviny 13. a počátek 14. století a chápán hlavně jako příchod cizích, hlavně německých osadníků do našich zemí. Německá nacionalistická historiografie potom zdůrazňovala, že to bylo právě německé obyvatelstvo, které přineslo nové způsoby zemědělské výroby, nové právní uspořádání venkova (zákupní právo) a zakládání měst a že tedy Němci jsou nositeli hospodářského a společenského pokroku našich zemí, a z toho pak byly vyvozovány i politické závěry

o německých nárocích na české země. Někteří němečtí historikové ve zdůrazňování německého vlivu v osídlení našich zemí šli ještě dále a tvrdili, že naše země patří k pragermánským územím, kde Němci žili již od dob stěhování národů, a v době kolonizace ve 13. a 14. století došlo pouze k posílení tohoto starého germánského osídlení. Z české strany se jako první pokoušeli o vyvrácení těchto názorů např. J. Dobiáš a J.V.Šimák, kteří dokazují podíl slovanského etnika na kolonizaci.

Teprve však rozvoj studia problematiky dějin osídlení v posledních desetiletích ukázal, že proces kolonizace vyplýval především z ekonomických podmínek země, byl dán nikoli zásahem zvnějšku, ale určitým stupněm rozvoje domácí ekonomiky, hlavně zemědělství a úrovní zemědělské techniky, a že se na něm podíleli jak domácí tak i cizí kolonisté, přičemž mezi oběma skupinami kolonistů nebylo podstatnějších rozdílů. Samotné rozšiřování osídlení do méně úrodných a neosídlených krajů není možno chápat jen jako proces typický pro 13. a 14. století, ale jde o proces, který probíhal již od příchodu Slovanů do našich zemí, kteří se zpočátku usídlili hlavně v nejúrodnějších oblastech ve středu země, a odtud se postupně šířilo osídlení i do méně úrodných oblastí, přičemž tento proces nabyl na zvláštní intenzitě ve 12. století a ve století 13. a 14. příchodem cizích osadníků se pouze uzavřel. Součástí osidlovacího procesu jsou i změny způsobu obdělávání půdy a s tím souvisejícího charakteru výstavby vesnice a k ní náležející plužiny - k zemědělství využívané půdy. Pro starší osídlení (do počátku 13. století) jsou typická pevnější neuspořádaná sídliště tvořená jednotlivými vzájemně vzdálenými dvorci, obdělávání půdy má extenzivní charakter, zemědělská půda, která je po vyčerpání opouštěna, není přesně oddělena od lesa. V souvislosti se zdokonalením zemědělského nářadí se od 13. století začíná prosazovat trojpolní způsob obdělávání půdy vyžadující pevně organizovanou plužinu i k ní náležející vesnické osídlení. Proto v této době dochází nejen ke vzniku sídlišť na dosud nevyužité půdě, ale i k přeorganizování sídlišť starších v souladu s potřebami dokonalejšího intenzivního zemědělství. Rozvoj zemědělství a vzestup jeho produkce vytvořil potom i podmínky pro další rozvoj řemesel a obchodu a s tím souvisejícího vzniku měst. Všechny etapy tohoto složitého procesu vývoje osídlení našly svůj odraz i ve vývoji osídlení rozlohou nevelkého regionu na Zlatém potoce, jehož sídelními dějinami se ve stručné a populární podobě s uvedením jen nejzákladnějších údajů o pramenech a literatuře budeme dále zabývat. Údaje o nejstarších písemných zmínkách o jednotlivých místech, pokud není v textu uvedeno jinak, čerpáme z díla Profous I - IV a toto dílo již necitujeme.

Území na dolním toku Zlatého potoka bylo osídleno již v pravěku, intenzivněji hlavně na konci doby bronzové, v době tzv. kultury lužické, což dokládá především existence hradiště na Chlumu u Dobrušky a mohylových pohřebišť rovněž na Chlumu a na Halíně ležícím rovněž nedaleko Dobrušky.

Po příchodu Slovanů do Čech a zformování českého státu se zmíněná oblast na nejdolejším toku Zlatého potoka v blízkosti jeho ústí do Orlice dostala do sousedství starého sídelního jádra českého státu zformovaného do 10. století, které v těchto místech sahalo k Labi v okolí dnešního Hradce Králové. Odtud pravděpodobně již od počátku 11. století začalo slovanské osídlení pronikat i do povodí Zlatého potoka. Pronikání osídlení souviselo pravděpodobně s existencí jedné větve tzv. kladské cesty (Praha - náchodská Branka - Kladsko), která šla přes Opočno. Zde bylo vybudováno knížecí hradiště plnící zřejmě strážní funkci na této cestě, doložené již v roce 1068 u Kosmy. Archeologicky však zatím v Opočně osídlení z této doby nebylo prokázáno a zůstává otevřenou otázkou vztahu hradiště v místech dnešního Opočna a dosud nezkoumaného hradiště v opočenské oboře. Na základě charakteru místních jmen lze předpokládat, že k této nejstarší vrstvě slovanského osídlení na Zlatém potoce patřily ještě Ledce. Toto nejstarší osídlení však bylo jen velice řídké.

Počátky intenzivnějšího osidlování a jeho postup do lesnatých neosídlených oblastí lze předpokládat do poloviny 12. století. Jeho nepřímým dokladem jsou místní jména související se slovem újezd, i když v písemných pramenech připomínaná až později. V našem regionu je to Vysoký Újezd nad Dědinou, Bílý Újezd a Újezdec u Ledců. Újezdy byla území postupovaná od poloviny 12. století českým knížetem (králem) nejčastěji členům družiny či osobám s význačným postavením na panovnickém dvoře, zřejmě s úkolem provést jejich osídlení. Tyto újezdy obvykle spojovaly starší osídlená území s územími dosud neosídlenými. Dokladem této fáze osidlování regionu na Zlatém potoce je i románský tribunový kostel ve Vysokém Újezdě, jehož vznik býval připisován klášteru ve Svatém Poli, ale vzhledem k novým poznatkům o pozdějším vzniku tohoto kláštera (viz níže) lze předpokládat, že kostel byl součástí sídla toho, kdo organizoval osídlení tohoto újezdu. Snad k tomuto rodu patřila "domicella Woislawa", jejíž jméno je vyryto v portálu kostela. Písemné zprávy, které by umožnily hlubší pohled na tuto etapu osídlení, však neexistují. Pouze na základě analogie s jinými oblastmi (např. Litoměřicko, Mostecko) lze předpokládat, že v této vlně osidlování mají své kořeny nevelké statky drobné šlechty v tomto regionu, písemně doložené však až mnohem později (např. Skršice - Tošov, Vranov, Bolehošť, Skalka, Podbřezí, Trnov, Ostrov, Hroška, snad Přepychy a Lazce - o nich viz níže). Snad již v této etapě osidlování proniklo někdy na přelomu 12. a 13. století slovanské osídlení i na území Dobrušky a vznikla zde osada Lešná. O starém osídlení tohoto území svědčí nález románské křtitelnice (dnes v obřadní síni radnice).

Závěrečnou etapu osidlovacího procesu povodí Zlatého potoka představuje kolonizační akce provedená zřejmě na popud krále (pravděpodobně Václav II.) v 2. polovině 13. a v 1. polovině 14. století. Tato akce proběhla ve 3 etapách a měla různé nositele. Pro přesný průběh tohoto kolonizačního procesu však máme jen velmi málo soudobých písemných zpráv, a tak musíme vytyčovat i zde některé hypotezy.

Počátek této velké kolonizační akce představuje osídlení rozsáhlého lesního komplexu západně od Opočna. Toto osídlení bylo prováděno na území, které zřejmě v době provádění kolonizace zůstávalo královským majetkem a na jehož osídlení se podíleli i němečtí kolonisté. Dokladem obou uvedených fakt je německý název Kunigswald (královský les) pro dnešní České Meziříčí doložený v roce 1300, kdy král tuto již vytvořenou ves postupoval blíže neznámému Mikulášovi. Památkou na původní královský majetek v této oblasti je i název vsi Králova Lhota. Soudě podle polohy, snad v souvislosti s touto kolonizační akcí vznikly i Rohenice, doložené poprvé však v roce 1356.

Další etapu v závěrečné kolonizační akci povodí Zlatého potoka představuje kolonizační působení cisterciáckého kláštera Svaté Pole (dnes je v jeho místech ves Klášter nad Dědinou). Jak ukázaly nejnovější výzkumy, klášter ve Svatém Poli vznikl až v roce 1273, takže údaj Sedláčkův, kladoucí jeho založení již do roku 1149, není správný. Proto také musíme odstoupit od dříve uváděných údajů, že tento klášter se podílel již na rané etapě kolonizace ve 12. století. Předpokládáme, že král postoupil část svých majetků na Opočensku tomuto klášteru s cílem, aby klášter provedl jejich osídlení, neboť cisterciáci měli zakládání nových vsí a podporu hospodářského rozvoje přímo v náplni své činnosti. Bohužel klášterní archiv byl zcela zničen za husitství, kdy zanikl i klášter, takže rozsah a obsah klášterní kolonizace můžeme rekonstruovat jen na základě pozdějších zpráv ze 14. a 15. století. Na jejich základě předpokládáme, že z iniciativy kláštera vznikly, či spíše byly rozšířeny a vnitřně přeorganizovány (k změně charakteru vsí ve 13. - 14. století viz výše v úvodu) některé vsi ve starším sídelním území jižně od Opočna v širším povodí dolního toku Zlatého potoka (Dědiny) - Městec (snad původně uvažovaný jako městské centrum klášterního panství), Očelice (tvořily hospodářské zázemí kláštera s dvorem a tvrzí, na níž sídlil správce klášterních majetků), Klášter (sídlště přímo u kláštera), Mokré, Jílovce, Libřice. Za nová založení považujeme klášterní vsi v povodí Zlatého potoka v podhorské oblasti severně od Dobrušky, např. Bačetín, Sudín, Dobré a daleko k horám vysunuté Deštné. Zda s kolonizační činností cisterciáků souvisel vznik dnes již zaniklé vsi Lhoty či Lhotky, v jejímž místě stojí stejnojmenný dvůr a původně klášterní vsi Mokré, nelze určit.

Asi současně s postoupením některých majetků na Zlatém potoce nově založenému klášteru postoupil král i část svých majetků v tomto regionu jedné větvi Drslaviců (Půticů), jejíž příslušníci v nově získaném území založili sídlo zvané "Dobruška" a podle něho začali užívat přídomku. Kolonizační činnost tohoto rodu představuje třetí etapu kolonizační akce na Zlatém potoce, probíhající asi současně s kolonizační činností svatopolských cisterciáků.

Rod, k němuž patří i pání z Dobrušky, pocházel ze západních Čech a jeho prvním doloženým předkem byl Drslav, který v letech 1160 - 1167 zastával úřad pizeňského kastelána. Proto tento rod bývá někdy v literatuře

nazýván Drslavici. Ovšem stejný název je používán i pro jiný západočeský rod působící v jihozápadních Čechách, z kterého vznikly rody Černínů z Chudenic a Švihovských z Rýzmburka a který byl omylem (blízká erbovní znamení) odvozován rovněž od zmíněného Drslava. Vzhledem k těmto problémům budeme podle často užívaného jména Půta rod, z něhož vzešli páni z Dobrušky a též páni z Potštejna a Častolovic rovněž působící ve východních Čechách a provádějící kolonizaci území na Divoké Orlici, označovat názvem Půtici (v erbu měli tři šikmé stříbrné pruhy na barevném štítě). Příbuzenské vztahy mezi rody z Dobrušky, Častolovic a Potštejna nemůžeme přesně doložit, ale dokladem jejich příbuzenství je společný erb. Pro dobrušskou větev jsou typická jména Mutina a Sezema.

Někteří historikové se domnívají, že král postoupil majetky na Opočensku jen pánům z Dobrušky a teprve z jejich iniciativy byl založen klášter Svaté Pole, a dokládají to vztahy tohoto rodu k cisterciáckému řádu, neboť z iniciativy předků pánů z Dobrušky (o nich viz níže) byl založen v polovině 13. století ženský cisterciácký klášter v Sezemicích u Pardubic. Jednoznačné řešení otázky zakladatele kláštera je pro nedostatek pramenů prakticky nemožné. Rovněž složitou a těžko řešitelnou otázkou je otázka polohy původní "Dobrušky", po níž přijali Půtici přídomek. Mohlo se jednat o opevnění v těsném sousedství Leštné (dnešní historické jádro Dobrušky), na něž by mohly upomínat názvy "Hradčanský mlýn" a "Na Baště" v dnešní Dobrušce, ale již mimo původního historického jádra, nebo hrad z větší části zničený lomem, jehož nepatrné zbytky jsou zachovány jižně od Dobrušky u Chábor nad pravým břehem Zlatého potoka, nebo hrad, jehož zbytky jsou v sousedství Dobřan. Jisté je to, že název tohoto sídla přenesli na původní ves Leštnou, která se vyvinula v město, jehož vývoj uzavřelo "narovnání" mezi Mutinou z Dobrušky a jeho "spoluměšťany" právě před 675 lety. Vzhledem k tomu, že osídlení obvykle postupovalo podél vodních toků z úrodnějších a pro zemědělství příznivějších oblastí do oblastí s drsnějšími podmínkami, zdá se pravděpodobnější, že původní "Dobruška" byla asi v areálu Dobrušky dnešní, bylo to asi jen méně význačné opevnění možná ještě ze starší doby, které po proniknutí kolonizace k Dobřanům mělo být nahrazeno již skutečným pevným gotickým hradem. Postup kolonizace proti vodnímu toku nevylučuje ani lokalizaci původní Dobrušky k Cháborům. Používání přídomku "z Dobrušky" svědčí, že tento rod zpočátku nedostal Opočno, které si zřejmě pro jeho strategickou polohu ponechával dále pánovník, neboť v případě získání Opočna lze předpokládat, že by své sídlo členové rodu umístili právě sem a podle něho užívali i přídomek.

Jako první používá přídomku "z Dobrušky" Jan v roce 1312. Tento Jan je pravděpodobně synem Mutiny z Kostomlat (hrad na Nymbursku) doloženého v letech 1284-1289 a vnukem Sezemy z Kostomlat, pravděpodobného zakladatele sezemického kláštera. Janovým bratrem a dalším Mutinovým synem byl Mutina z Dobrušky, s kterým je spjata zmíněná "narovnání". Jaký je vztah prvního písemně doloženého majitele Skuhrova na řece Bělé, Mutiny Skuhrovského, o němž píše Dalimil jako o hrdinovi

boje s Branibory v roce 1279, k pánům z Dobrušky, nelze určit. Jediné, co ho spojuje s pány z Dobrušky, je jméno Mutina. Někdy je ztotožňován s Mutinou z Kostomlat, někdy s Mutinou z Dobrušky. Obvykle je s ním spojován příchod této větve Půticů do Orlických hor. Otázku rodové příslušnosti skuhrovského Mutiny a také přesnou dobu příchodu pánů z Dobrušky do podhůří Orlických hor nelze jednoznačně řešit.

Jaké území zůstalo od počátku 14. století v okolí Opočna ještě v rukou panovníka a zda také panovník zde organizoval kolonizaci, nelze rozhodnout. Jisté jen je, že příslušníci rodu z Dobrušky získali Opočno před rokem 1359, kdy je doložen Mutina z Dobrušky jako patron opočenského kostela. Po získání Opočna zřejmě rod přenesl své sídlo sem a hrad v Dobřanech či sídlo v Dobrušce nebo u Chábor ztratily význam. Současně asi v této době dochází k výstavbě gotického hradu (dnes ovšem zcela zaniklého) a města v areálu původního hradiště. Dědici Mutinovi začínají užívat již přídomku "z Opočna".

Pokud jde o kolonizační činnost tohoto rodu, je možno považovat za prokazatelné, že za nich byl ukončen složitý vývoj vsi Leštné v město. Na základě toho můžeme předpokládat, že v kraji kolem Opočna a Dobrušky došlo za jejich vlády rovněž k vnitřnímu přeorganizování, rozšíření a úpravě starších vesnických sídlišť, nelze ani vyloučit zakládání sídlišť nových. Je ovšem obtížné rozhodnout, kterých vsí se to mohlo týkat, neboť konkrétnější zprávy jsou až z doby, kdy páni z Dobrušky vlastnili i Opočno, takže není jisté, zda před rokem 1359 tato místa patřila Mutinovi z Dobrušky, či byla příslušenstvím královského Opočna. Založení či přeorganizování vsí ve starší sídelní oblasti kolem Opočna, ať už z popudu Mutiny, či krále vlastního Opočna, lze předpokládat u Běstvin, Křovic, Pohorí, Pulic a Valu, které se uvádějí v roce 1361 jako majetek Mutiny a jeho syna Sezemy v souvislosti s nadáním opočenského kostela. Ve stejné souvislosti se připomínají v roce 1361 i Rohenice, kde je však pravděpodobnější založení v souvislosti s kolonizací "královského lesa" západně od Opočna na přelomu 13. a 14. století (viz výše). Majetkem pánů z Dobrušky byly i Semechnice a Dobříkovec, připomínané v roce 1364 rovněž v souvislosti s nadáním opočenského kostela, a Čánka doložená v roce 1390 jako majetek Štěpána z Opočna. K vsím vzniklým v souvislosti s kolonizací pánů z Dobrušky snad ještě náležejí Melčany, doložené však až v roce 1455 jako příslušenství Opočna, a soudě podle jména i Lhota u Dobrušky s nejasnými nejstaršími dějinami. Vnitřní přestavba již existujícího sídliště se zdá pravděpodobná u Přepych a zaniklých Lazců, které vzhledem k tomu, že v nich byly i majetky drobné šlechty, se zdají náležet do doby kolonizace organizované formou újezdů (viz výše). Se vznikem nových sídlišť lze počítat v horské oblasti na středním a horním toku Zlatého potoka, kde se zřejmě setkávala kolonizační činnost svatopolských cisterciáků a pánů z Dobrušky. Ti zřejmě založili Dobřany (o zdejším hradě výše), kde se připomínají jako patroni kostela v roce 1358 a snad Kamenici doloženou jako příslušenství Opočna v roce 1455. Rozsáhlá opevněná plocha v Kamenici v poloze "Na Šancích" se zdá

nasvědčovat tomu, že zde mělo snad vzniknout opevněné centrum pro nově kolonizovanou oblast na Zlatém potoce.

Další místa existující v povodí Zlatého potoka se připomínají až v pozdějších pramenech (od 16. století), takže je pravděpodobné, že vznikla později, než je období, které jsme sledovali, a proto si jich nevšímáme.

PhDr. František MUSIL, CSc.

Od přemyslovského hradiska a knížecí (královské) románské kupecké osady a trhové vsi Leštná k ranně gotickému středověkému poddanskému městu Dobruška do získání městských práv v roce 1364.

(Úvahy a hypotézy a současný stav poznání)

Pracovní teze přednášky

**Motto: "Poznání historie jevu je jednou z nejlepších cest
k pochopení jeho podstaty."**

Již název stati naznačuje neobyčejnou složitost podchycení středověkého, nejméně třístaletého historického vývoje na území dnešního města Dobrušky do roku 1364. Proces vzniku měst obecně je již dnes poměrně dobře probádaným úsekem našich dějin. Na úvod však musíme konstatovat, že v konkrétním a speciálním případě Dobrušky se této problematice za dosud více jak sto let (od vydání Roštlapilových Pamětí města Dobrušky a panství Opočenského v roce 1887) nikdo nevěnoval. Postrádáme jak moderní monotematické analytické studie k jednotlivým problémům, tak i pokus o celostní syntetický pohled. Protože pro 13. a první polovinu 14. století (až na jedinou výjimku z r. 1320) zatím neznáme přímo k dějinám města jakékoliv písemné prameny, nutí nás jejich absence k vytýčení pracovních hypotéz. V nich se na základě určitých zkušeností dochází k závěru o existenci objektu, souvislosti nebo příčině jevu, přičemž závěr není možno považovat za úplně dokázaný, i když při badatelské práci usměrňuje a do získaných poznatků vnáší systém. A to i na základě srovnání s vývojem v jiných podobných lokalitách můžeme dojít k předběžným závěrům, které však může v budoucnu potvrdit pouze systematicky provedený archeologický výzkum, v případě Dobrušky zatím nerealizovaný a v blízké

budoucnosti zřejmě i nereálný. Nález nových a dnes neznámých písemných pramenů je nepravděpodobný, náhodné archeologické nálezy nic nevyřeší. Výzkum by však byl značně ztížen tím, že území městského jádra prošlo intenzivní stavební činností a je stavebněhistoricky i archeologicky značně znehodnoceno.

Pravdivé poznání nejstarších (nepsaných) dějin města vyžaduje tak vyřešit složitý konglomerát metodických problémů, přesto se o to musíme (i s vědomím možných omylů) pokusit. Základním úkolem je stanovit a pojmenovat jednotlivé problémové okruhy a nastínit možný směr jejich řešení. K některým otázkám bude však nutné přizvat specialisty z vědeckých ústavů a vysokoškolských pracovišť.

Stojíme tedy na samém počátku poznání nejstarších dobušských dějin od počátku našeho tisíciletí do roku 1364, který se stal významným předělem v dějinách města udělením severoněmeckých městských práv magdeburských či hradeckých, spojených s právem města dědit po bezdětných měšťanech (odumrti). Rok 1320 totiž není tím nejdůležitějším v dějinách města. Je pouze rokem, kdy si sebevědomí (a dříve svobodní) měšťané vynutili na soudu feudálů potvrzení starobylého práva várečného a převedení robot na pravidelný plat. Je zde také obsažena jediná zmínka o vsi Leštná (villa Lesstna) a toto tzv. Mutinovo narovnání je zároveň chápáno jako nejstarší písemná zmínka o Dobrušce (jako o městě!).

Obecně je přijímáno, že naše města vznikala v průběhu 13. - 15. století buď na "zeleném drnu", což značí, že byla nově založena (vysazena) a pak zpravidla mají i zakládací listinu (privilegium), nebo se postupným přirozeným vývojem konstituovala ze starších trhových vsí či podhradských kupeckých a řemeslnických osad. Musíme konstatovat, že pro Dobrušku platí obojí, ač zakládací listinu nového města neznáme, ani se na ni Mutinovo narovnání neodvolává. Založení sousedního Nového Města Hradiště nad Metují na počátku 16. století (1501) je již výjimkou. Ke svému 675. výročí by si však město zasloužilo důkladnější stavebně - historický a archeologický průzkum.

Pokusme se tedy alespoň přinést (bez určení priorit) výčet problémů, které čekají na hlubší zpracování ve speciálních studiích:

1) Shrnutí dosud publikovaných názorů a jejich rozbor

Literární produkce k našemu tématu je vlastně chudá - systematický pohled až dosud žádný z dobušských historiků nepřinesl. Dílčími záležitostmi se v drobných studiích zabývali (1981) prom. hist. V. Matouš (problematika dobušského hradu), Jar. Láska (1988) a dr. F. Musil, CSc. (1994) - kolonizace pod Orlickými horami a Karel Hraše (1885) v publikaci Zemské stezky a strážnice. K dobušskému hradu vyslovil zajímavé hypotézy i Alois Beer (asi 1890) v rukopisné sešitové pozůstalosti. V úvahu je možné vzít i starší názory (1938) J. V. Šimáka z publikace Pronikání Němců do Čech kolonizací ve 13. a 14. století. Vývojem místních jmen v povodí Orlic se (1969) zabýval Ivan Lutterer, jediným souhrnným obecným

moderním zpracováním je publikace F. Hoffmana České město ve středověku (1992).

2) Dějiny archeologického výzkumu v Dobrušce

Nebyly dosud sepsány s výjimkou drobného separátu z r. 1984 o Janu Klenovi (1907 - 1983), který se však kvalifikovaně soustředil pouze na pravěkou archeologii. Neúplné shrnutí, nikoli však středověkých nálezů, přináší teprve dnes v samostatné stati B. Dragoun. Jinak archeologie raného a vrcholného středověku (od 6. do 15. století) až na loni provedenou rýhu na Dobrušském náměstí, o město v podstatě nezavadila. Náhodné nálezy nemají téměř žádnou průkaznou hodnotu a záměrně vedený výzkum proveden dosud nebyl.

3) Nejstarší osídlení Dobruška

Staropaleolitické kamenné nástroje z povrchových sběrů z tzv. velké Dobrušky můžeme datovat snad až 0,5 milionu př.n.l. Kultura lidu popelnicových polí (lužická slezskoplatěnického stupně, 1200 - 400 př. n.l.) zanechala na Dobrušském Chlumu výšinné hradiště s mohylníky pohřebiště na straně k Semečnicím. Mohyly v Halíně a zatím nelokalizované hradiště možná již patří slovanskému osídlení staršího kmenového zřízení, v našem kraji kmeni Charvátů. Kontinuitu osídlení můžeme předpokládat až od 10. století uznáváme-li, že Slavníkovská država zasahovala až do Kladska (první zmínka 981). Na Zlatém potoce u Dobrušky je značná koncentrace soudobých osad již v době bronzové, vrcholu dosáhla exploatace zlata (V. Vokolek), přímo z Dobrušky známe sejpy. Neumíme však rozhodnout, zda-li rýžování z doby lužické snad nepokračovalo i za éry slovanské, tedy po tisíce let. Způsob rýžování se sejpy je v Čechách totiž znám až z 11. - 12. století.

4) Přemyslovské správní hradisko (Kastelánský dvorec) a slovanská podhradská osada Leštná

Po vyvraždění Slavníkovců na Libici u Poděbrad (r. 995) dochází ke sjednocení vznikajícího českého státu s potřebou upevnění ústřední moci pomocí Přemyslovců vytvořené hradské (župní) organizace. Ve výhodné poloze nad soutokem Brtevéského a Zlatého potoka a v souvislosti s počínající vnitřní kolonizací a vedlejší zemskou stezkou s brodem (u Zastavilky) můžeme předpokládat postupný růst osídlení, přecházející v prvotní město - trhovou (řemeslnickou či kupeckou) ves - osadu. Nevíme, zda prvotní bylo hradisko (opevněný dvůr s posádkou a kostelem), nebo osada. Do budoucna bude také nutné určit vztah dvojcentra - hradiště Opočen (první zmínka 1068; další 1130) a osady Leštná, která snad v první fázi tvořila podhradskou osadu Opočnu. Odkdy do kdy byly obě (nebo střídavě pouze jedna z nich) lokality funkční v mladší době hradištní a to i v návaznosti na otázku přemyslovských údelů ve východních Čechách, také nevíme.

Zánik župy lešensko - opočenské (nebo opočensko - lešenské) dle J.M. Roštlapila v roce 1253, když "úřadové župní již předtím od Jaroměře (první zmínka 1126) přenesení byli" a přechod na krajskou správu jistě dále povznesl živou osadu Leštná oproti tímto zanikajícímu opočenskému hradišti, která se nejpozději tehdy stala opěrným bodem před vstupem do hraničního hvozdu. Nejpozději tehdy zde předpokládáme vznik královského hrazeného objektu - nikoliv však hradu kamenného v dnešním slova smyslu.

5) Kolonizace - zemské stezky a strážnice, obchod a trh

Vnitřní česká kolonizace zřejmě postoupila již počátkem 11. století až k okraji souvislého zalesnění, začínajícího nad osadou - městem. Dále byly na stezce pouze opěrné strážné body (Provoz, Val(y), Ohnišov) se soustavou záseků a zemských branek. V úvahu musíme vzít i vojenský zřetel ohrazeného místa, obdobně jako obchodní (sklad, celnice?) i hospodářský (krčmy, řemesla). Okolní sídlištní útvary se staly zemědělským zázemím vytvářejícího se centra. Jsou jistě starší, než první písemná zmínka o nich (k roku 1361 Běstviny, Křovice, Pohoří, Pulice, Val). Zemská stezka z Hradce se na starém tržišti dělila do několika větví, přecházejících hřeben Orlických hor a směřujících do Kladska (bylo součástí Čech) a dál do polské Vratislavi. Je proto logické, že první trhové a řemeslnické osady vznikaly právě na křižovatkách zemských stezek a obchodních cest. Dobruška (Leštná) leží na křižovatce cesty, vedoucí od hradiště Vraclav (u Vysokého Mýta) a od Rychnova n.Kn. a Solnice (1321) ke Krčínu, Provodovu a Dobenínu dále do Náchoda a Kladska a odbočky zemské stezky kladsko - polské z Prahy (Libice) a Hradce. Obchodní karavany tak mohly před náročnou a nebezpečnou cestou přes hory v Leštně složit na noc zboží, občerstvit tažná a jezdecká zvířata i sebe a zboží z vozů přeložit na soumary. Pro vozy byly stezky přes Orlické hory tehdy pravděpodobně větší část roku nesjízdné.

Zde na tržišti docházelo k výměnám zboží setkavších se obchodníků. Pro bezpečnost jistě ohradili tržiště jednoduchou dřevěnou palisádou. Na provoz tržiště dohlížela malá posádka a úředníci z opevněného dvorce - akropole tržiště.

6) Otázka tzv. dobrušského hradu - opevněného dvorce

Úvodem musíme konstatovat, že kamenný hrad v areálu dnešní vnitřní Dobrušky zřejmě nikdy nestál. Bylo zde pouze správní hradisko (opevněný dvorec s kostelem), podobně jako na pražském hradě - Hradčany. Neumíme rozhodnout, zda bylo dříve hradisko či trhová ves. Pravděpodobná je i existence velkoplošného útočištného kmenového či župního hradiště (které bylo obsazeno jen v případě vpádu nepřítele) v prostorách dnešního Belvederu. Obranné hradiště bylo posléze přeneseno na Opočen Přemyslovci, hrad přechodného typu jako mezičlánek mezi starším hradiskem a středověkým hradem zůstal v Leštné. Po získání domény panským

rodem po r. 1270 bylo hradisko zredukováno na vlastní akropoli s opevněným chrámem (castel) a panským domem a připomínalo spíš opevněný panský dvorec (dvořiště). Zde přežívala původní osada Leštná a pod ní vyrostlo do konce 13. století nové hrazené město, nazvané podle hradu své vrchnosti, pánů z Dobrušky, následně Dobruškou. Na nové město, vzniklé sice na "zeleném drnu", ale v nejtěsnější blízkosti, je přenesena tradice i tržní práva staré osady.

Kolem roku 1350 získali páni z Dobrušky od krále i Opočen, kam (a okolo r. 1370 na Frymburk) přenesli sídlo panství. Význam lešenského hradiště klesl již po založení hrazeného města, až s rozvojem válečné techniky ztratilo svojí obrannou funkci úplně. Nejpozději do husitských válek sloužilo jako zdroj stavebního materiálu nově se rozvíjejícího města. V Opočně byl postaven na opukové skále hrad nového typu na staroslovanském hradišti (?), lépe odpovídající možnostem obrany. V Orlických horách se již v poslední čtvrtině 13. století začíná vytvářet soustava panských i zeměpanských hradů od Potštejna (1287) přes Skuhrov (1279) až k Frymburku (1354).

Nedořešená zůstává otázka rozsáhlého hradu neznámého jména u Dobřan (nebyl to zatím nelokalizovaný hrad Dobruška?), i hradu na Chábovách, zkoumaného ve třicátých letech ředitelem Státního archeologického ústavu Karlem Buchtelou. Existence hradu (muselo by to být nížinné a blatné hradisko) je nepravděpodobná v Pulické ulici u potoka Brtvy v poloze "Na Baště". Je zde však pravděpodobná lokalita snad i valem chráněné podhradské osady.

7) Církevní správa, děkanát, klášter

Hradské kostely (u nás P. Marie) byly od druhé poloviny 11. století doplněny i malými kostelíky vesnickými. Od 12. století vykonávaly funkci farních kostelů a vytvářely se i farní obvody. Definitivní uspořádání farností a jejich hranic bylo provedeno až počátkem 13. století v souvislosti s ustavením arcijáhensství - menších obvodů pražské diecéze. Země je formálně křesťanská již od r. 973, kdy vstoupilo v život pražské biskupství. Pražský biskup dostal právo, aby mohl stavět a světit kostely ve vhodných místech, od Boleslava II.

Dovršením středověkého vývoje církevní správy je zřízení děkanátů - Dobruška se v polovině 14. století stala sídlem jednoho z osmi děkanátů královéhradeckého arcijáhensství. Obvod zahrnoval 36 farností od Upice, Hronova a Náchoda až po Solnici a možná zhruba vyjadřuje původní rozlohu župy lešensko - opočenské. Tomu však předcházela složitý vývoj.

Kde byla osada nebo hradský okrsek, byl i kostel, příp. alespoň hradní kaple. V Leštně můžeme předpokládat první malý dřevěný kostel (či románskou rotundu?) starého zasvěcení P. Marie snad již počátkem 11. století v místech dnešního chrámu, možná i v návaznosti na starší předkřesťanské (pohanské) kultovní místo starých Slovanů. Otevřenou zůstává otázka patrocínia sv. Václava - první zasvěcení kostela tomuto světcí je v

Čechách - známo až z roku 1045 a teprve v 1. polovině 12. století se stal Václav národním svatým. Existoval zde tedy do husitských válek i druhý kostelík (soukromý) tohoto zasvěcení? Nasvědčoval by tomu nález románské kalichovité křtitelnice (z let 1200 - 1250, datace Ivo Kořán) v břehu potoka Brtvý v Pulické ulici. Nálezová poloha nabízí znovu různé hypotézy, např. o podhradské osadě s vlastním kostelíkem. K určení polohy původního chrámu nevelkých rozměrů zasvěcení P. Marie (kolem 890 byl v Praze na Hradčanech postaven kostel P. Marie jako druhá nejstarší křesťanská stavba v Čechách) může pomoci orientace zvonice, vyosené oproti současnému baroknímu chrámu sv. Václava, který byl dokončen r. 1724. Ohražený knížecí dvorec (hradisko) a církevní stavba v témže areálu symbolizovaly v jednom moc církevní i vládu světskou. To vyvolalo potřebu zřízení hřbitova, a pak areál postupně - po přenesení obranných a správních funkcí na Opočen a do nového města Dobrušky - zůstal vyhrazen pouze pro církevní účely (chrámec, hřbitov, sídlo plebána, škola při děkanství doložená k roku 1361, ap.).

Klášteř v nově vzniklém městě ani u něho překvapivě založen nebyl snad proto, že páni z Dobrušky s sebou z Plzeňska (Plasy, zal. 1145) nebo z Vyššího Brodu (zal. 1256) přivedli ke kolonizaci kraje vhodný řád cisterciáků, kterému přidělili část své domény pod Opočnem a také rozsáhlý újezd v horách (Dobré - první zmínka 1367, Deštné - 1358). Cisterciáci založili v r. 1273 pod starým románským kostelem na Vysokém Újezdě (zal. 1149) v dnešní vsi Klášter nad Dědinou nový klášter Svaté Pole. Nepo-
všimnuta je skutečnost, že páni z Dobrušky zřejmě založili také klášter cisterciáček P. Marie v Sezemicích u Pardubic (v r. 1280). Sezemice mají také obdobný štít městského znaku, ostatně také jako cisterciáci. Páni z Dobrušky však jsou pohřbeni v kryptách dobrušského kostela.

V prvotním kostele (z lat. castellum - tvrz, hrádek, opevněný kostel) obyvatelé před vznikem města nacházeli útočiště a z něho se i hájili. Rozbor zdá by zasloužily základy čtyřhrané zvonice - mohla to být před vznikem města i útočištná a strážní věž, obrácená do kraje. Do vzniku radnice s věží byl kostel dominantou města, kněžiště původního nebylo zřejmě přesně orientováno k východu (místu Kristova působení), barokní již je orientován přesněji.

8) Vysazení města (Dobruška), hradby, brány, vodní toky, půdorysné schéma historického jádra, předměstí

Podle vlastníka (držitele) půdy, na které ves - osada - město vznikly či byly založeny, rozlišujeme:

1. města královská (zeměpanská), kde měšťané užívali větší míru svobod a byli v podstatě svobodní. Původně všechna půda v zemi patřila knížeti (králi), tedy i Leštná byla osadou královskou, ostatně jako např. Kunywald (okolo 1300, Králův les - dnešní České Meziříčí) nebo Königsfeld (před 1346, Královo Pole, dnešní Králova Lhota). Nejblíže královským

městem byl Hradec (městská práva obdržel jako první v Čechách v r. 1225, od 1307 Králové), příp. Jaroměř (městem od 1298).

2. města poddanská (feudála, církevní), kdy díl země (panství) byl králem dán výsluhou, směnou či zástavami jim do užívání a měšťané se staly poddanými. Teprve získáváním privilegií od svého pána či od panovníka rozšiřovala i poddanská města svou pravomoc a své svobody.

Základní městské funkce (trhy, vaření piva) nesla již před rokem 1270 královská osada Leštná. Původní tržiště bylo snad v prostoru ohraničeném zhruba dnešními ulicemi Laichterovou, Fr. Kupky a Malou Kostelní a starou cestou - Příčnicí (býv. Dobyččí trh ?). Ve sto metrů vzdáleném podhradí bylo po r. 1270 zřejmě najatým lokátorem nově vysazeno hrazené město se čtyřmi branami. Poznáme jej podle pravidelného, téměř čtvercovitého půdorysu (asi 180 x 200 m) zástavby. Od počátku zřejmě převládalo domácí české obyvatelstvo, jak dokazuje i české jméno města, nazvané podle svých feudálních pánů Dobruška. Kostel s původním centrem zůstaly vysunuty mimo hrazenou část nového města, neboť byly samy opevněny. Sám půdorys nového náměstí svědčí o přizpůsobení se původní průjezdní cestě k horám - ulice jsou otevřenější. Naopak ulice ve směru Rychnov - Náchod jsou při vjezdu do náměstí široké pouze 4 metry, protože původní cesta zřejmě hrazené město obcházela a přes staré tržiště pokračovala Křovickou ulicí. Nasvědčuje tomu orientace cest a půdorysná paprskovitá dispozice zástavby prostoru okolo kostela.

Brtevský potok, v té době značně vodnatější, napájel i uměle vytvořeným náhonem (který zásoboval i hradiště, tržiště a posléze i středověké město) Žampachův mlýn, zvaný Korečnický, tzn. mlýn na svrchní vodu. Pod novým městem byl potok uměle sveden obloukem pod Vodní bránu k jejímu lepšímu hájení. Ve městě bylo vyměřeno pravděpodobně 48 domovních parcel (městišť) podlouhlého hlubokého tvaru, neboť tolik je i původních právozárečných domů. Noví usedlíci (snad z části přišli se svým pánem z Plzeňska či Klatovska) budovali zprvu prosté polozemnice nebo sruby, za devadesát let budování stálo město do r. 1364 již s dřevěnými na náměstí jednopatrovými (často podsklepenými) domy. U hradeb postupně přibývala další prostá obydlí - Budín. Staré tržiště s kostelem se tak stalo Horským předměstím, zanikla i podhradská osada v prostorách dnešní Pulické ulice, kde vzniklo tzv. Krajské předměstí.

Závěrem musíme konstatovat, že na město stará osada nikdy nebyla povýšena (jak se často mylně uvádí), žádné povýšovací privilegium neznáme ani se na jeho existenci měšťané nikde neodlovávají. Nové město bylo vysazeno v těsném sousedství staré osady a přirozeným způsobem na něj přešla všechna dosavadní práva a také převzalo všechny její funkce.

K roku 1300 je v českých zemích zjištěno na 60 měst a 136 městeček. Jejich síť přispěla k převratným změnám v zemi, z toho 132 bylo poddanských. Právě v nich nebohatí měšťané ke své obživě často až do počátku 20. století provozovali zemědělské hospodářství jako doplňěk obchodu a řemesel.

9) Výsady (privilegia) a práva města do r. 1364

Město chápeme nejen jako sídelní aglomeraci s funkcí vojenskou, ekonomickou, stavební, geografickou, kulturní nebo politickou, ale také jako instituci právní. Všechny listiny, vydané ve 14. a 15. století, bude třeba podrobit novému jazykovému a věcnému rozboru.

a) právo hradeb - existenci "zdi městské" a bran konstatuje již Mutinovo nařazení z r. 1320. Hradba "městské pevnosti" byla tedy již kamenná, se zdí stavěnou na maltu, do země ale málo zapuštěná. Poslední zbyteček městské zdi můžeme vidět ve dvoře čp. 14.

Královská města měla právo vařit pivo automaticky.

b) právo várečné - v roce 1320 bylo potvrzeno již fakticky předtím existující "starobylé" právo svobodného vaření piva. Údajná zpráva z roku 1235 (o právovárečné společnosti 40 sousedů) sice dobře zapadá do historických hypotéz, ovšem dokument sám zatím neznáme. Z královských měst by Leštná měla po Stříbře (1197) a Hodoníně (1228) nejstarší známá práva várečná.

c) právo samosprávy (radnice) - i když i předtím muselo mít tržiště nějaký řád a správu (rychtu), dostalo město závazné normy právní a správní až v roce 1364. Symbolickým jejich vyjádřením byla radnice, která již vykonávala správu v zájmu měšťanů. Již v roce 1361 je však zmiňována funkce radního písaře, kterou měl vykonávat rektor Dobrušské školy. Existovala tedy již radnice dřív? Od počátku byla v místech dnešního čp. 14 až do doby stavby nové budovy s věží uprostřed náměstí (po r. 1565). Staré Město pražské mělo radnici od r. 1338, Brno pak od r. 1341.

d) právo mílové - středověká míle odpovídala asi dnešním 9 km. Aby se práva nekřížila, musela být města od sebe nejméně 18 kilometrů. To přesně v případě Dobrušky odpovídá síti (dle mé hypotézy později vzniklých) měst v Podorlicku. Od Dobrušky jako základního centra jsou přesně v této vzdálenosti Náchod (první zmínka 1254), Česká Skalice (1238), Jaroměř (1126 hradiště, 1298 město), Třebachovice p.O. (1358), Týniště n.O. (1361), Častolovice (1342) a Kostelec n.O. (sídlo sousedního děkanátu, 1316) i Rychnov n.Kn. (1258). Opočno do konce 14. století městem nebylo (pouze hrad po r. 1350) a mělo potom stejné pány jako Dobruška. Nové Město n.Met. vzniklo až v r. 1501. Výjimkou je pouhých 12 km vzdálená Solnice (1321), kde zřejmě platilo právo půlmílové. Toto právo mělo chránit řemeslníky (včetně výroby piva), a krčmy před konkurencí.

e) právo hrdelní (popravy) - významné městské právo nižšího soudnictví bylo Dobrušce uděleno v r. 1364. Mělo čtyřstupňovou kompetenční strukturu. Z Dobrušky šel právní dotaz ke stoliči druhého řádu v Hradci Králové, příp. k vrchní stoliči do Prahy. Odvolávání se k nejvyšší autoritě zahraniční v Magdeburku zakázal již Jan Lucemburský (1346), ale dotažy tam stejně pokračovaly.

DOBRUŠKA - půdorysné schéma (k roku 1364)

- ## 1. HRADSKÝ OKRSEK S KOSTELEMA

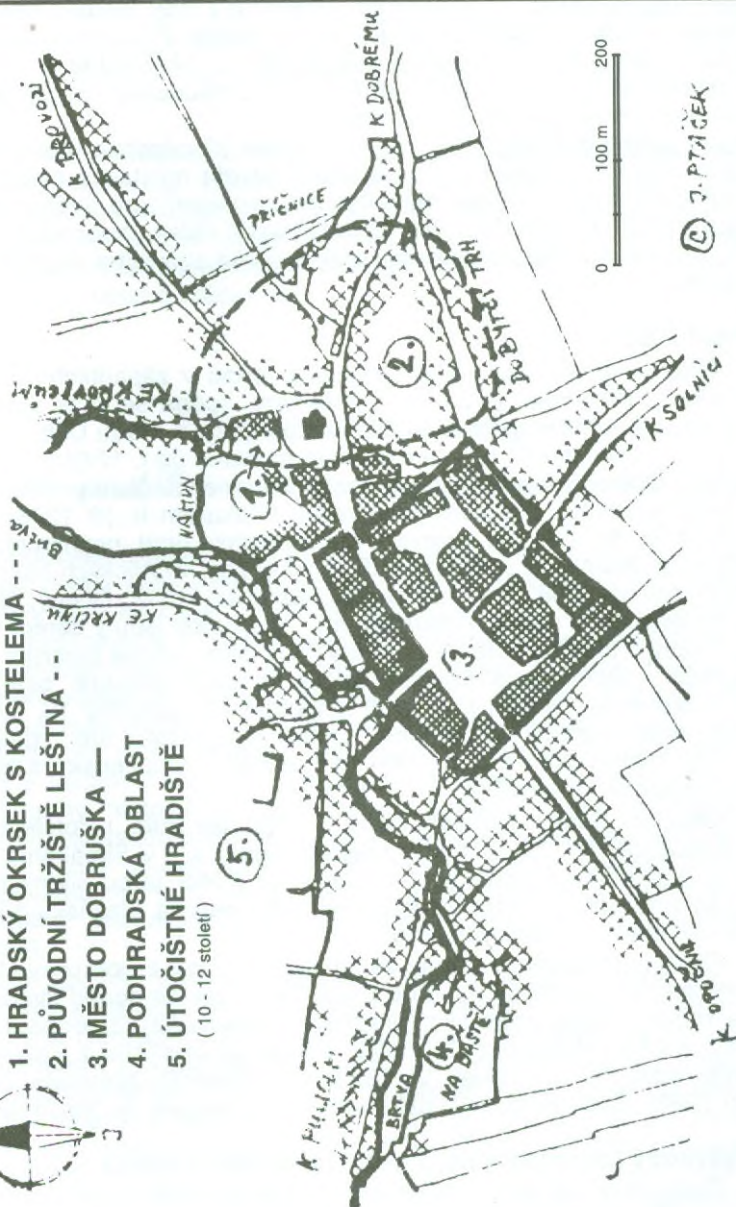
- ## 2. PŮVODNÍ TRŽIŠTĚ LEŠTNÁ - -

- ### 3. MĚSTO DOBRUŠKA —

- #### 4. PODHRADSKÁ OBLAST

- ## 5. ÚTOČIŠTNÉ HRADIŠTĚ

(10 - 12 století)

© J. P. N. C. K.

f) právo trhu (a skladu) - denní příp. týdenní (již tedy úterní?) trhy byly pro trhovou osadu samozřejmostí již ve 12. století. Privilegium na dva trhy výroční (jarmarky) však město dostalo až v r. 1495 od krále Vlaslava II. Jagellonského. Protože počet trhů v kraji již neúnosně narostl, bylo třeba určitého termínovaného kalendáře.

g) právo pečeti a městského znaku - pokud již působila městská rada s radními písařem, bylo třeba písemnosti stvrdit městskou pečeť. Do pečetního znamení převzali měšťané (se svolením) erb svého feudálního pána - pánů z Dobrušky. Ten za husitských válek (nejpozději v r. 1432, kdy pánové z Dobrušky vymřeli) přejímají i na svůj štít a začínají používat jako městský znak.

10) Páni z Dobrušky

Otázka původního hradu Dobruška (snad v západních Čechách na Klatovsku či Plzeňsku) je zatím nedořešená. Jedná se však až do konce 14. století o šlechtický přídomek z Dobrušky (tedy z hradu Dobruška, sezením na D...), po členech tohoto rodu bylo nazváno po r. 1270 i nově založené město. Území Podorlicka získal tento rod směnou (jistě pro ně nevýhodnou, tedy nucenou) s králem Přemyslem Otakarem II. († 1278). Je však také možné, že tak byl pojmenován rozsáhlý hrad neznámého jména (zbudovaný možná na starším hradišti) u Dobřan v Orlických horách (první zmínka o vsi až 1358), nebo hrad na Cháborách zcela zničený, (až na kus hradního příkopu a malou zídku) lomem. Tyto hrady jsou v centru nově získané državy a sloužily jistě do poloviny 14. století, kdy se centrum přeneslo na Opočen. Opočenské staroslovanské hradiště přestalo plnit původní funkci (vojenskou, sídelní i správní) nejpozději do poloviny 13. století, kdy všechny funkce přešly na Leštnou - Dobrušku, pouze 4 km vzdálenou. Po roce 1350 získali páni z Dobrušky od Karla IV. i Opočensko a začali zde budovat hrad již středověký.

Otázkou bude i zařazení pánů z Dobrušky (příp. i Potštejna atd.) k rodu Drslaviců. Dr. Musil totiž rozlišuje (spolu s J.V.Šimákem) potomky Drslava, kastelána Plzeňského a nazývá je Půtici (erbu šikmých pruhů). Nutný by proto byl i rozbor výskytu místních jmen na Plzeňsku a jejich porovnání se jmény (i zaniklých osad) v Podorlicku.

Chťel bych také upozornit, že zmínka o Janovi z Dobrušky (1312) není první zmínkou v listinách o Dobrušce vůbec, jak se dosud uvádí. Poprvé máme místní jméno Dobruška (predikát) uvedeno již 22. ledna 1307, kdy zemřela Eliška (Alžběta) z Dobrušky, manželka Jindřicha z Rožmberka. V ostatním odkazují na článek V. Matouše - Městský zpravodaj Dobruška (srpen 1995). Žádoucí by byl i průzkum krypt v kostele sv. Václava.

11) Jazykový (onomastický) výklad pomístních názvů

Filologický výklad místních jmen Leštná (nikoliv Lešno), Dobruška, Běstvin, Křovice, Měličany, Pulice, Provoz, Val, Pohorí, Vršovka, Halín, atd. může přinést zpřesňující poznatky k vývoji kolonizace (příp. i tzv. vnější

kolonizace německé ze 13. století) i z hlediska sídelně historického. Nesmíme opomenout oblast Kladska, která je sice již k roku 1093 odloučena od Hradecka a nazývána "provincia Kladsko", ovšem nadále zůstává součástí českého státu.

Závěr: V tomto stránkově omezeném příspěvku lze pouze nastínit míru problémů, které nás čekají. Účelem statí je vyvolat odbornou diskuzi a obrátit pozornost k dosud neřešeným otázkám dobrušské historie. Jsem přesvědčen, že teprve kombinací (syntézou) všech nově získaných a interpretovaných poznatků výše uvedených okruhů se můžeme dostat v poznání místních nejstarších dějin o krůček dál.

Dr. Josef Ptáček

Dobrušské cechy a jejich podíl na hospodářském životě města

Středověké řemeslnictvo vytvářelo své vlastní organizace - **cechy**, z nichž první v naší zemi vznikaly pravděpodobně již koncem 13. století. Jejich počátky jsou nejasné. Ojedinelé zprávy hovoří o třech organizačních formách - bratrstvech, ceších a pořádcích. Náplň těchto termínů ani dnes přesně neznáme. Všeobecně se uznává, že mezi nimi nebyly takové rozdíly, jak se domnívala starší česká historiografie (Z. Winter, B. Mendl). Nejdůležitější a základní příčinou vedoucí k organizování řemeslnictva byl rozvíjející se místní trh, jeho potřeby a organizace. Velmi zjednodušeně řečeno, cechy měly zajišťovat a také zajišťovaly práva řemeslníků k **místnímu trhu**. Princip ochrany místního trhu je ústředním bodem cechovní politiky po celou dobu několikasetleté existence cechů, a to i v době, kdy cechy již byly přežitkem. Cechy se tak dostávaly do rozporu s ostatními vrstvami městského obyvatelstva, tedy se spotřebiteli, a pochopitelně i mezi sebou navzájem (také příslušníci ostatních řemesel byli vůči jinému řemeslu spotřebiteli).

Tato základní tendence cechovní politiky se projevovala ve všech městech, kde existovaly cechovní organizace, tedy i v malých poddanských městech typu Dobruška. Můžeme je sledovat především v cechovních řádech (**statutech, pořádcích, artikulech, privilegiích**; nejstarší u nás jsou statuta pražských krejčí z r. 1318). Struktura jejich ustanovení je shodná u řady cechů v různých městech. Náleží k nim zejména zdůraznění zbožnosti řemeslníků, jejich manželského původu (i jejich manželek), ustanovení o řemeslníkově práci a jeho poměru ke spotřebiteli (kvalita výrobků; tím cech získával kontrolu nad výrobou), ustanovení organizační (o cechmistrech stojících v čele cechu, jejichž počet se řídil počtem členů cechu; u dobrušských cechů byli vždy dva), o cechovních schůzích, povinnostech mistrů

(např. účast na pohřbu spolumistra), o podmínkách výuky učňů, povinné praxi tovaryšů, o udělování mistrovského práva (mistrovské kúsy, poplatky, zvýhodnění synů mistrů apod.), ustanovení o tovaryších (např. výpovědní lhůty).

Dobruška byla přirozeným střediskem obchodu a řemesel jistě již před r. 1320. V původní tržní osadě (trhové vsi) a pozdějším městě se usazovali řemeslníci různých profesí, vyrábějící pro **místní trh**, tj. pro vlastní město (**městský trh**) a jeho nejbližší okolí. Nesporně zde byla řemesla **potravní** (řezníci a pekaři, vzhledem k vaření piva doloženému k r. 1320 zřejmě také sladovníci), **oděvní** (ševci a krejčí), pravděpodobně také kováři a koláři. O tom, kdy ve městě dochází k formování zárodků pozdějších cechů, nevíme. Jisto je, že první cechovní organizace vytvořila řemesla **potravní** a kupodivu **textilní**, teprve později také **oděvní**.

Nejstarší dochované cechovní privilegium vydal 21.6.1493 *cechu řeznickému Jan z Janovic a Petrspurka na Opočně*, nejvyšší pražský purkrabí a hejtman Českého království (opočenské panství držel v letech 1488-1494). Z. Winter uvádí, že Jan z Janovic dal dobušským řemeslníkům řád již v r. 1491; zatím se však tuto listinu, která měla být uložena v Archivu Národního muzea v Praze, nepodařilo najít. Již tehdy měli dobušští řezníci své **masné krámy**; poplatky z nich určil v r. 1512 **Mikuláš ml. Trčka z Lípy a na Lichtmburce** na udržování městského špitálu již při jeho založení. Jeho správou byli pověřeni purkmistr, konšelé a obec města Dobrušky, kteří mohli v případě potřeby rozhodnout o přistavění dalších masných krámů. Toto základní řeznické privilegium konfirmovali v 16. století **Jan ml. Trčka z Lípy a na Lichtmburce** (1542) a **Vilém Trčka z Lípy a na Veliši** (1558). Později všechny tyto listiny potvrdil v zastoupení vrchnosti hejtman opočenského panství **Jan Petr Rašín z Rýzmburka a na Doubravanech** (1631, 1649). Poslední potvrzení všech listin (s výjimkou Rašínovy z r. 1649) vydal **Ludvík hrabě Colloredo z Wallsee** (1661).

Dne 18.10.1513 udělil statuta *cechu soukenického Mikuláš ml. Trčka z Lípy a na Lichtmburce*. Originál se zřejmě nedochoval, jejich text známe z vidimátu ověřeného cechovní pečeti a vydaného 5.9.1576 dobušským cechem *"... ku poctivosti a žádosti slovutných a opatrných mužův, pana purkmistra, pánův města Náchoda, ano také poctivého řemesla soukenického cechmistrův i mistrův téhož města..."*. (Nalezl jej v r. 1986 PhDr. Jaroslav Čáp, vedoucí odborný archivář Státního okresního archivu v Náchodě.) Vznik cechu tohoto významného textilního řemesla je v Dobrušce ležící v oblasti rozvinuté soukenické výroby, jež vyráběla také pro export (cechy v Broumově, Rychnově nad Kněžnou, Kostelci nad Orlicí), pochopitelný a snad i samozřejmý (v r. 1513 vznikl soukenický cech rovněž v sousedním v r. 1501 založeném Novém Městě nad Metují). V r. 1576 tedy cech ještě existoval, avšak již v r. 1582 bylo v Dobrušce soukeníků tak málo, že jejich roli při kroji a prodeji suken přebírají dobušští krejčí. To také koresponduje s postupným ústupem východočeského sukna z mezinárodních trhů.

Založení *cechu ševcovského* můžeme podle jistých indicií (povinnost přijímání pód obojí způsobou a článek o mistrovských kusech) datovat se vší pravděpodobností do 20. až 30. let 16. století. Ani tato statuta se totiž nedochovala v originále a bohužel ani ne v přesném opise. Jejich obsah známe z pergamenové listiny, již dobrušský cech ševců zřizuje 28.2.1558 se svolením, snad i na přímý příkaz vrchnosti - Viléma Trčky z Lipy - a v jejím zastoupení bratrský cech v Třebechovicích pod Orebem na opočenském panství. Vlastní písemnosti dobrušského ševcovského cechu se dochovaly až od r. 1664.

Čtvrtý a poslední cech doložený v předbělohorském období je *cech krejčovský*. Znění jeho statut poznáváme z ověřeného opisu (vidimátu) na papíře ze 3.10.1606. Obsahuje text privilegia vydaného 15.7.1582 **Jaroslavem Trčkou z Lipy na Ledči, Opočně a Frymburce**. Byl sestaven na podkladě neověřených opisů řádu krejčích z Nového Města nad Metují z r. 1550 a krejčích a postřihovačů z Ledče nad Sázavou z r. 1557. V řádu z r. 1582 vydavatel úvodem říká, že dobrušští krejčí měli statuta již dříve, avšak shořela jim při některém z častých požárů. Je tedy nejvýš pravděpodobné, že počátky krejčovského cechu musíme posunout nejméně před ničivý požár města z 30.8.1565.

Jednotlivá řemesla až žárlivě střežila svá práva k místnímu trhu. Tak např. dobrušští řezníci dostali do vínku výhradní právo prodeje syrového masa ve městě a na území celého opočenského panství, ševci v r. 1558 si vyhradili jisté výhody v Třebechovicích pod Orebem, krejčí usurpovali prodej sukna v malém. Zákaz prodeje syrového masa každým, kdo nebyl členem řeznického cechu v Dobrušce, dokládá počátky procesu formování pozdějšího **dominikálního trhu** (= trh v rámci jednoho panství), procesu, který byl posílen privilegiem krále a císaře Matyáše z 21.1.1616, jímž městu udílel kromě týdenních úterních trhů na obilí a dvou trhů koňských čtyři hlavní hovězí trhy do roka; to značně posílilo monopol dobrušských řezníků. **Jan Rudolf Trčka z Lipy** listinou z 30.8.1616 nařídil, aby poddaní tří spojených panství (opočenského, frymburského a černíkovického) povinně prodávali na trzích v Dobrušce veškeré obilí a hnali sem na prodej také svůj dobytek. To v podstatě znamenalo dovršení vývoje dominikálního trhu a přineslo značné výhody zejména dobrušským řezníkům.

O počtu řemesel a řemeslníků v předbělohorském období písemné prameny nevypovídají. Teprve soupis obyvatel podle víry z r. 1651 uvádí v Dobrušce 791 obyvatel, z toho 93 řemeslníků, 17 řemesel, na nichž bylo obživou závislých 419 (52,97%) osob (rodinných příslušníků a čeledí). Nejvíce bylo ševců (22), řezníků (18) a krejčích (10). Následovali tkalci (9) a soukeníci (6). Pekařů bylo kupodivu pouze pět, zato mlynáři čtyři. Dále zde bylo po třech kovářích a mydlářích, po dvou barvířích, tesařích, kolářích, zámečnících a hrncích a po jednom cihláři, kotláři a punčocháři. Do r. 1654 (Berní rula) se výrobní struktura Dobrušky změnila jen nepatrně. Ubylo 11 řemeslníků, přibyli čtyři (úbytek sedm); není uveden punčochář, přibyl mandlír, dosavadní počet 17 řemesel tedy zůstal. Své cechovní organizace

měla pouze nejsilnější řemesla potravní (řezníci) a oděvní (ševci a krejčí); soukenický cech se vší pravděpodobností mezitím zanikl.

To se však mělo brzy změnit. Příslušníci řemesel slaběji zastoupených - *pekaři, mlynáři, kováři, zámečníci a hrnčíři* - se rozhodli založit *cech rozličného řemesla*, v němž by se sdružili k hájení svých zájmů. Dne 25.2.1658 požádali o přímluvu u hejtmana opočenského panství městského rychtáře a městskou radu, která tři dny nato zaslala na kancelář příslušný dopis. Bylo však třeba ještě intervence městské rady (30.8.1658), než cech rozličného řemesla obdržel 22.11.1658 pořádek podepsaný **Ludvíkem hrabětem Colloredem z Wallsee**. Při jeho sestavení bylo použito jako základu artikulí bratrského cechu v Třebechovicích pod Orebem, jak ostatně mistři žádali. Privilegium bylo vystaveno pro řemesla *mlynářské, pekařské, perníkářské, kovářské, zámečnické, kolářské, bednářské, truhlářské a hrnčířské*. V r. 1658 všechna tato řemesla (perníkáři, bednáři a truhláři) ještě neměla ve městě zastoupení. Přijímání do cechu začalo v r. 1659, kdy byl přijat např. perníkář. V r. 1683 cech zřídil tzv. menší řád tovaryšů a vydal mu artikule. Cechovní statuta konfirmoval **Jeroným hrabě Colloredo z Wallsee** (1713).

Rok nato, 5.11.1659, vydal **Ludvík hrabě Colloredo z Wallsee** privilegium *cechu tkalcovskému, mezulánickému a barchanickému* (dochováno v ohořelém opise). Není vyloučeno, že se jedná o obnovení cechu již existujícího, jehož statuta stejně jako řád krejčích shořela. V r. 1777, v době kdy vlastně již původní cechovní statuta nic neznamenal, je potvrdil **Rudolf kníže Colloredo z Wallsee**; tehdy však byla určena již jen *cechu mezulánickému*.

Cech rozličných řemesel byl nesourodým konglomerátem řemesel potravních, kovodělných, dřevodělných a zpracovávajících hlínu. Vzájemné vztahy mezi nimi byly zřejmě tak napjaté, že hledala jakoukoliv příležitost k osamostatnění a založení vlastního cechu. Zřejmě jako první projeвили odstředivé snahy *mlynáři*, kteří nejpozději od r. 1661 vedli jednání o vlastních artikulích. Vlastní cech založili (spolu s *krupaři*) před r. 1722 (na typáři společného cechu z r. 1722 již jejich pečetní znamení není.).

Spolehlivě víme, že vůbec jako první se z cechu rozličných řemesel vydělili *hrnčíři*. Koncem r. 1708 nebo počátkem r. 1709 se obrátili na hrnčířský cech v Hradci Králové se žádostí o výpis z jeho řádu. Královéhradecký cech jim vyhověl a 28.3.1709 jim výpis z cechovního řádu z r. 1488 vydal. Statuta *hrnčířského cechu* vydal **Jeroným hrabě Colloredo z Wallsee** až 13.1.1713. Ještě předtím (15.6.1712) však dobrušští hrnčíři (čtyři mistři) zřídili tzv. menší řád pro svých pět tovaryšů (na jejich žádost). Hrnčířský cech tedy existoval již *de facto* (o tom svědčí jeho pečeť na tovaryšských artikulích), i když ještě nebyl potvrzen *de iure*.

Další dva cechy (*pekařský a kovářský, zámečnický a ručníkářský*) vznikly až po r. 1722, kdy jejich pečetní znamení ještě nacházíme na typáři cechu rozličných řemesel. Pekaři založili svůj cech nejpozději v r. 1748, k němuž je datován typář jeho pečeti. Samostatně však působil zřejmě již

dříve; dochovaly se výpisy z cechovních schůzí (1708 - 1788) a registra mistrovská (1715 - 1859) i tovaryšská a učednická (1734 - 1862). K datování vzniku druhého uvedeného cechu nemáme bohužel (kromě r. 1722) žádnou oporu. V původním cechu rozličných řemesel zůstali zřejmě pouze příslušníci řemesel zpracovávajících dřevo (*truhláři, tesaři, koláři a bednáři*).

Vznik *cechu kožešnického* můžeme velmi přibližně položit do prvních desetiletí 18. století (registra tovaryšská jsou vedena v letech 1722 - 1832). Zcela samostatnou a specifickou kapitolou v dějinách dobroušských cechů je ustavení *cechu koželužského*, jemuž **Rudolf hrabě Colloredo z Wallsee** 28.10.1729 udělil artikule na základě řádu téhož cechu v Kutné Hoře (privilegium obsahuje opisy statut vydaných pro kutnohorský cech králem Ferdinandem I. v r. 1542 a jejich další potvrzení českými panovníky). Cech měl původně sídlo v Opočně, později se přenesl do Dobrušky. Soudě podle dochovaných výpisů z protokolů cechovních schůzí z r. 1725 musel cech neoficiálně působit již před vydáním artikulí.

Seznam řemeslníků z r. 1757 pro tereziánský katastr zaznamenává 29 tkalců, 10 ševců, pouze sedm pekařů a šest řezníků; po pěti mistrech vykazovali krejčí, mezulánici, kožešníci a kováři. Dalších asi 40 řemesel bylo početně ještě slabších. Již z toho je zřejmé, že jednotlivé cechy sdružovaly vždy jen několik mistrů. Cechovní řemeslo sešněřované tuhými středověkými předpisy se ocitlo v naprostém úpadku. Jestliže v 18. století se stát snažil řešit, resp. zlepšit situaci vydáváním jednotlivých artikulí (viz artikule Karla VI. z r. 1731 a generální artikule z r. 1739), o století později bylo naprosto jisté, že cechy je třeba zrušit. Stalo se tak živnostenským řádem z 20.12.1859 s platností od 1.5.1860, kdy byli všichni řemeslníci začleněni do živnostenských společenstev, od r. 1873 živnostenských jednot.

Dobrušku 16. století můžeme zařadit k typu **řemeslnicko - zemědělského města**, jehož základním znakem je málo rozvinutá řemeslná výroba; uvažuje se o maximálním množství pěti cechů řemesel potravních a oděvních, především těch nejdůležitějších (řezníků, ševců a krejčích), jež ve městě působily. Vznik cechu soukenického je výjimkou potvrzující pravidlo a na základní výrobní strukturu města nic nemění. Důležitým zdrojem obživy je (kromě obchodu) zemědělství, jež provozuje i většina řemeslníků. Řemeslnicko - zemědělským městem zůstává Dobruška i v pobělohorském období, kdy více než polovina obyvatel je alespoň částečně závislá obživou na řemeslné výrobě. Závěry naší historiografie, že tehdy řemeslo prožívalo úpadek a že se mohlo uplatnit jen v rámci místního nebo dominikálního trhu, zůstávají v platnosti. Na druhé straně však v průběhu dvou let po ustavení cechu rozličných řemesel (1658) bylo do něj přijato kolem 10 mistrů. Proto se přikláním k názoru, že založení cechu s pevnými statuty ve svých důsledcích přece jen vedlo k jistému oživení výrobní prosperity řemesel. Obdobně tomu bylo i u tkalců, jejichž počet vzrostl zejména po vyhlášení tkalcovství svobodným řemeslem (1755). Příslušníci některých cechů (např. rozličných řemesel) se stávali řemeslníci z Nového Hrádku, Opočna i

některých okolních vesnic. Dobruška i v pobělohorské době zůstala centrem dominikálního trhu na opočenském panství. O ztracenosti cechovního zřízení v 18. století svědčí zejména přejímání několik staletí starých cechovních řádů (hrncíři, koželuhové).

PhDr. Ladislav Hladký, CSc., Okresní muzeum Náchod

SPRÁVNÍ VÝVOJ MĚSTA Dobrušky

Hovořit či psát o správním vývoji města Dobrušky znamená nejen na právních normách (dříve privilegiích) ukázat a vysvětlit postavení města. Nebudu uvažovat o různých historických událostech před Mutinovým narovnáním a dalších faktech, které jsou tématem jiných autorů. To vše ale vytváří správný a úplný obraz postavení města Dobrušky a jeho významu v našem regionu. Je skutečností, že výhodná poloha města ovlivnila jeho vývoj, který nabyl již ve 13. století městského charakteru. Dobruška se stala přirozeným střediskem obchodu a řemesel. Nástupce Mutiny - Sezema z Dobrušky, rozmnožil svou výsadou z 26. května 1364 základní práva měšťanů. Tímto privilegiem udělil městu práva Hradecká či magdeburská, tedy městskou samosprávu. Toto právo zahrnovalo i právo dědit po bezdětných i právo hrdelní.

Po úpadku župy Opočenské se Dobruška rozvíjela provozujíc pivovarnictví, řemesla, polní hospodářství, obchod. Význam města byl zdůrazněn, když se stalo asi v pol. 14. století sídlem církevní správy - děkanátu, k němuž náleželo 36 far, a to nejen v nejbližším okolí, např. dnes známá města Červený Kostelec, Česká Skalice, Hronov, Levín v Kladsku, Náchod, Opočno, Solnice atd. První známý dobušský plebán Dominik je doložen k r. 1354. Tato skutečnost jen potvrzuje předpokládanou dřívější existenci hradského kostela. Již v r. 1361 je připomínána škola, spravovaná dobušským rektorem. Zřejmě to byla škola farní, i když někteří historikové se domnívají, že mohlo jít i o školu městskou.

Základem práva města byla původně městská privilegia daná poddanskému městu pánem města, či samotným panovníkem. V privilegiích určoval pán města jeho základní organizaci, povinnosti obyvatel, rozsah městské jurisdikce, právo, kterým se řídilo. Je pochopitelné, že v 14. a 15. století se práva měst navzájem přizpůsobovala. Nevolníci, poddaní podléhali právu selskému, neboli pozemkově vrchnostenskému. Název sám vypovídá, že rozhodující v tomto právu byla pozemková vrchnost. Zásadně bylo každé panství právní oblastí pro sebe, s vlastními úřady a soudy. Každý vlastník tzv. svobodné půdy, v praxi šlechtic, byl pro lidi, kteří jeho půdu drželi a vzdělávali a byli tak jeho poddanými, i úřadem právním, policejním, soudním i berním. Pro město Dobrušku byla nejbližší vrchnost na Opočně. Pán města měl v Dobrušce svého soudního, policejního a dozorcího úředníka, rychtáře. Jak jsem se již zmínil, město již od konce 14. století mělo svou samosprávu. Pán jmenoval z měšťanů vícečlennou radu - konšely. V

čele této rady byl vždy jeden její člen, tzv. purkmistr. Konšelé se ve funkci purkmistra střídali. Kdo nastoupil jako první na funkci purkmistra, býval nazýván primasem. Jemu také náležela správa majetku. Městskou správu dále tvořili čtyři obecní starší a již zmíněný rychtář, který mimo jiné vykonával funkci policejního náčelníka. Po Bílé hoře stál v čele města hraběcí rychtář, který byl přímým zástupcem vrchnosti ve městě. Rychtář rozhodoval i o malých sporech. Záležitosti poddanské vsi Křovic spravoval křovický rychtář s dvěma konšely. Výroky hrdelního soudu vykonával kat se svými pomocníky. Ve 20. letech XVI. století žilo v Dobrušce více jak 700 obyvatel a město žilo svým spořádaným životem. Od r. 1713 bývali již městští rychtáři dva.

Úřad města Dobrušky - také nazýván "ouřad konšelský v městě Dobrušce" nebo "úřad a právo města Dobrušky" či také "Jeho Milosti pán a rychtář, purkmistr a konšelé, starší obecní a obec města Dobrušky" a v jiném spisu "Jeho Excelence rychtář, purkmistr a rada města Dobrušky" byl tvořen ve 20. letech 17. století: 1 hraběcí rychtář, 1 purkmistr s 11 konšely či radními, 1 městský rychtář, 3 obecní starší, 1 písař radní (dříve to býval tzv. školmistr), 1 servus - sluha, strážníci - ti bývali v některých spisech označováni za biřice. Do městského úřadu patřili i kostelníci. Z řad měšťanů byli ještě voleni: 1 slanař k prodávání soli, 4 rotmistři a 4 desátníci na dozor na čtyři čtvrtě města, 1 hospodář špitálský, 2 hospodáři k obecnímu dvoru, 1 k vybírání šosu panského, 1 k vybírání šosu z prodeje obilí, 1 k vybírání šosu obecního a 1 k vybírání šosu zádušního. Dále byli voleni 2 hajní nad lesy obecními a zádušními, 4 dohlížitelé k vodovodu, 2 dohlížitelé nad komíny, 1 dohlížitel nad škodami, 2 k prosbě před kostelem, 5 zvoníků u velkého zvonu, 2 zvoníci k zvonu prostřednímu. Ke každému výročnímu trhu, zejména svatodušnímu a svatováclavskému, byli k vybírání z míst přivedeného sem dobytka, tzv. jarmarečného poplatku, voleni 2 výběřčí.

Dobruška byla poddanské město s českým obyvatelstvem. Privilegia městská - nejstarší z r. 1320, nejmladší z r. 1855 (potvrzení městských práv) jsou uchována v počtu 50 v městském archivu. Z nich jsou 2 latinská, 11 německých, 2 česká a německá a 35 je psáno česky. Vlastní správní organizace se soudní pravomocí města zřejmě zajistily i užívání městského znaku. Drslavický štít byl v r. 1517 doplněn trčkovským klenotem. První česky psané privilegium dostala Dobruška od Jiřího z Dubé a na Vizmburce - 14. prosince 1432. Byly jí potvrzeny výsady Mutiny a Sezemy.

Skutečně příznivá doba pro město začala s příchodem rytířského a později panského rodu Trčků z Lípy v roce 1495. Ti drželi panství až do r. 1634. Trčkové sami udělili městu Dobrušce podle zachovaných originálů privilegii celkem 13, a to v letech 1501 - 1616, další výsady udělili potom řemeslným cechům, případně se zasadili o udělení jiných výsad pro město Dobrušku u samotného panovníka. Např. 18. května 1495 udělil český král Vladislav II. městu výsadu 2 výročních trhů. Mikuláš mladší Trčka z Lípy listinou z 29. září 1512 zřídil v Dobrušce pro chudé a nemocné špitál, koupil pro ně dům a ve prospěch špitálu se zřekl poplatků z masných krámů. Z

lesa na Chlumu přidělil špitálu dříví. Jan ml. Trčka z Lípy svým privilegiem z 16. října 1540 daroval městu lesy Drnov a Doubravu a tentýž fetudál o dva roky později - 1. listopadu 1542, postoupil městu k vydržování špitálu ves Křovice. Za další necelé dva roky - 14. května 1544, udělil Dobrušským měšťanům výsadu volného stěhování, když si opatří za sebe na grunt vhodného nástupce. Jiný Trčka - Jan Jaroslav, privilegiem z 16. prosince 1582 potvrdil dříve udělená práva svými předky a rozšířil městu právo na volný nákup ječmene, přípravy sladu, vaření a výčepu piva, jakož i prodeje solí. Bratři Trčkové - Vilém a Krištof Jaroslav, výsadou z 19. dubna 1596 stanovili, že vedle vesnic Valu, Provozu a Mělčan, ještě do dalších - Domašina Bačetína a Sedloňova mohou Dobrušští dovážeti pivo. Za Jana Rudolfa Trčky z Lípy udělil císař Matyáš 21. ledna 1616 právo, vedle již dříve udělených 4 výročních trhů, pořádat i trhy týdenní, a to úterní a dva trhy koňské - dobytčí. Jmenovaný majitel opočenského panství listinou z 30. srpna 1616 nařídil mimo jiné: "... že všichni poddaní panství opočenského, frimburského a černíkovického dobytek a obilí smějí dovážeti pouze na trhy v Dobrušce..." Současně stanovil, že nikdo cizí nesmí v Dobrušce provozovati řemeslo, mít hospodu a pálit kořalku. Zmiňují se o těchto listinách proto, abychom si uvědomili, že město Dobruška se postupně stává skutečným tržním střediskem opočenského panství. Za Trčků byla Dobruška hospodářským i správním místem jejich panství, nad jehož poddanými vykonávala i svěřenou soudní pravomoc. Páteří hospodářského života Dobrušky byl po několik století pivovar, o kterém jsem se již zmínil. Dobruška jako město rostla a bohatla. Proto si také mohla dovolit nákladnou stavbu budovy renesanční radnice, koupí poplužního dvora v Běstvinách i půjčku financí své vrchnosti na stavbu opočenského zámku.

V roce 1624 byly císařem Ferdinandem II. městu veškerá jeho privilegia a výsady odňaty a prohlášeny za neplatné. Protireformační komise nařídila 29. ledna 1628 na Opočně Dobrušským měšťanům přestup ke katolické církvi a v dalších dnech došlo před opočenským zámkem k ozbrojené demonstraci poddaných, kteří odmítali násilný přechod ke katolické církvi. V Dobrušce samotné se dokonce 7. února 1628 konala schůzka rychtářů horských obcí. Ti odmítli nařízený přestup ke katolické církvi a dohodli se na odporu. Vzbouřenci byli ale 14. března 1628 poraženi. Z Dobrušky a Křovic bylo 22 mrtvých a město Dobruška z celkové pokuty 50 000 kop grošů míšeňských muselo zaplatit pětinu - 10 000 kop grošů.

Trčky z Lípy vystřídala nová vrchnost, v r. 1636 hrabata Colloredo z Wallsee. Dříve ale císař Ferdinand II. svou listinou z 24. října 1635 potvrdil městu Dobrušce všechna privilegia odměnou za to, že měšťané přestoupili k církvi římskokatolické. Město Dobruška si nadále uchovalo postavení střediska obchodu a řemesel. Svědčí o tom mimo jiné také i počet obyvatel z r. 1651 z rekatolizačního přehledu. Tehdy měla Dobruška 769 obyvatel, z toho bylo 85 řemeslníků celkem 15 řemesel. Vesnice Křovice měla 86, Pulice 174, Mělčany 72 a Domašín 124 obyvatel. Od nástupu nové colloredovské vrchnosti se více než sto let nepodařilo městu rozšířit svoje výsady,

naopak Dobruška se musela před Colloredy tvrdě svých práv domáhat i přes to, že císařové Ferdinand II. již ve zmíněné listině i Leopold I. dne 30. března 1683, privilegia potvrdili. Odvolávám se na řadu spisů v dobrušském archivu, které potvrzují, že město Dobruška se vždy hlásilo k Čechům, např. 11. dubna 1666 doslova purkmistr a rada města Dobrušky odmítli a zásadně sdělili v dopise zaslaném krajským hejtmanům slovy: "...My českými právy od mnoha let se řídíme a jazyk německý neznáme!" Omezení práv dobrušských od vrchnosti nejvíce doléhalo na obyvatelstvo, a to např. nařízením, že jediné od vrchnosti obilí, ryby, sýr, skopový dobytek a víno odebíratí mají, jakož i pozdější nařízení, že právovárečníci pouze bílé či pšeničné pivo vařití směji. Proti tomuto jednání vrchnostenských úředníků stěžoval si marně městský úřad i u vrchnosti samé a i úřadů. Vážnější spory byly především ve vaření piva.

Za císaře Josefa II. byl v našich městech proveden skutečný převrat, přesněji řečeno v jejich správě. Došlo k regulaci magistrátů již dříve vytvořených městských úřadů, které již musely mít odborné školené úřednictvo. Dne 9. července 1793 byl i v Dobrušce zřízen dvorním dekretem císaře Františka II. regulovaný magistrát IV. třídy. V čele městské správy stáli do r. 1850 purkmistr, jeden zkoušený radní, který musel být kvalifikovaným právníkem, a dva radní nezkoušení. Dobrušskému magistrátu podléhaly také Křovice, Běstvíny a od r. 1828 osada Chábory. Dne 28. prosince 1793 se konaly v Dobrušce volby prvního magistrátu. Radním protokolistou byl zvolen i F.V.Hek, který byl o měsíc později, dne 27. ledna 1794, potvrzen vrchnostenským úřadem v této funkci. Rozhodnutím krajského úřadu byla Dobruška v r. 1821 jako výsadní šosovní město postavena na úroveň obyčejných poddanských měst. Významnou úlohu měla Dobruška v době národního obrození. Působila zde nebo v blízkém okolí řada osobností - Hek, Ziegler, Roštlapil atd. I dobrušské děkanství bylo v době působení J.M. Roštlapila místem drobné obrozenecké osvětové činnosti.

V souvislosti se zrušením pozemkové vrchnosti zmizela ihned stará feudální panství jako základní jednotka správní, soudní a jiné. Pokud jde o správu, došlo k tomu podle principu dvojí koleje veřejné správy. Tento princip zůstal s různými obměnami u nás prakticky až do r. 1948. Na straně jedné byla vytvořena linie státních úřadů - krajů, pod kterými začaly být organizovány okresy jako nižší správní územní jednotky. Nejnižším správním celkem se stala okresní hejtmanství. Základem nové organizace veřejné správy platné od 1. ledna 1850 bylo oddělení soudnictví od správy. V jednom politickém okrese působilo několik soudních okresů. Dobruška náležela k politickému okresu Nové Město nad Metují a byla sídlem soudního okresu. Tato organizace veřejné správy trvala pět roků a v r. 1855 (26. května) došlo k opětovnému sloučení veřejné správy se soudnictvím. Poprvé ve své historii se Dobruška stala sídlem smíšeného okresního, berního a soudního okresu - úřadu. Tento stav společné správy a justice trval až do r. 1868. Ale nikoliv pro město Dobrušku! Proč tak krátce? Dobrušští měšťané ve svém konzervatismu neuvážili výhody, které městu z této skutečnosti

mohly plynout, a dělali vše pro to, aby úřad v Dobrušce nebyl. Dobruška nedokázala zajistit pro smíšený okresní úřad vyhovující budovu a vzhledem k přímým žádostem dobrušských měšťanů o přeložení úřadu jinak byl tento úřad císařským nařízením ze dne 7. dubna 1858 z Dobrušky přeložen do Opočna, kde mu potřebné místnosti ochotně poskytl ve svých objektech kníže Colloredo - Mannsfeld. Snaha města v pozdějších letech, např. 1876, 1890, kdy si uvědomilo, o co přišlo, získat zpět okresní úřady byla marná. Od r. 1858 bylo tedy sídlo politického okresu a Okresního soudu pro Dobrušku až do r. 1868 v Opočně. V tomto roce totiž došlo již k definitivnímu opětovnému rozdělení státní správy od soudnictví. Dobruška náležela v dalším období k politickému okresu Nové Město nad Metují a soudnímu okresu Opočno. Tato organizace byla prakticky až do konce 2. svět. války s tím, že od 17. ledna 1938 do 15. října 1941 byla vykonávána působnost Okresního úřadu v Novém Městě nad Metují zřízenou Politickou expoziturou v Opočně. A 1. června 1944 byl přemístěn na krátké období okresní soud z Opočna do Dobrušky a dočasně umístěn v budově dnešní průmyslové školy.

Nejnižší článek územní samosprávy v období od r. 1850 činily obce a bylo zavedeno tzv. obecní zřízení. Hlavními orgány obcí se po volbách stala obecní zastupitelstva a obecní výbory. Ty byly voleny. V jejich čele byl starosta, který předsedal výboru i zastupitelstvu. Dvojkolejnost v agendě obecních úřadů se rozlišovala tzv. dvojí působností, jednak vlastní, která byla základem (např. správa obecních jmění), a jednak přenesenou. Pro zajímavost lze uvést, že první volby obecního zastupitelstva se v Dobrušce konaly 1. července 1850 a prvním starostou byl zvolen Antonín Schwarz. Dobruška byla sídlem c.k. finanční stráže, c.k. velitelství stráže četnické, c.k. poštovního a telegrafního úřadu s poštovní spořitelnou, obvodního lékaře. Byl tu sklad c.k. tabáku a od r. 1805 lékárna. Obecní rada v Dobrušce souhlasila 1. srpna 1909 se zrušením již dříve existující, a to od 1. ledna 1849, povozní pošty. Ke správě města nutno také uvést i to, že 12. listopadu 1883 bylo zavedeno ve městě průběžné číslování domů, když dobrušské domy byly poprvé označeny popisnými čísly 1. února 1771. O budově radnice byla již zmínka. K její obnově, po požáru, s novými radničními hodinami došlo v r. 1867. Svoje místo a význam pro Dobrušku mělo i přistoupení města dne 16. dubna 1905 za člena Svazu českých měst v království Českém. Možná, že jste si všimli, že neuvádím častěji jména obecních starších, purkmistrů, starostů, atd. Domnívám se, že nemám více dodat než to, co zpracoval dr. Matouš ve své publikaci Dějiny města Dobrušky v datech.

Dále uvedu několik méně známých skutečností z období německé okupace. Úmyslně nepodávám informace obecně známé. Jaké referáty zpracovaly na městském úřadě za 2. svět. války? Některá vzájemná propojení jsou zajímavá. Starosta obce vedl referát financí a vodárenský. Dalšími referáty byly: elektrárenský, kulturní - turistický a propagační, chudinský, technický a komunikací, sadový a divadelní, stavební, bezpečnostní a požární, hospodářský - lesní a hřbitovní, zemědělský. Ještě na podzim byla vytvořena Strana národní jednoty. Dělnictvo bylo organizováno převážně v

Národní straně práce. Strana národní jednoty a Národní strana práce byly po 15. březnu 1939 zrušeny a místo nich zřízeno Národní souručenství. Členové městské rady měli za úkol osobně získávat členy do tohoto politického sdružení. Nařízený pozdrav "Vlasti zdar" s odpovědí "Zdar" se neujal. Němečtí vojáci bývali v Dobrušce ubytováni na různých místech, které zase po různé době opustili, např. v kasárnách, synagoze apod. Dne 17. října 1939 bylo ve městě zavedeno dvojjazyčné označení úřadů. Je pochopitelné, že se změnily i české názvy našich měst a obcí. Nepochopitelné je, jakým způsobem byly vytvářeny. Dne 21. února 1940 došel na Dobrušskou poštu první dopis s označením Gutenfeld. Tak byla totiž Dobruška okupanty nazvána. Odstěhování městského úřadu v Dobrušce ze staré radnice do nového domu Městské spořitelny čp. 687 se událo 1. července 1940. Tímto dnem začala v Dobrušce úřadovat i odbočka "Úřadu práce" v budově bývalé dívčí školy. V srpnu 1940 již Politická expozitura v Opočně nařídila odstranění veškerých českých názvů různých firem a živností ve městě.

Vyhláškou ministerstva zemědělství ze dne 18. února 1941 byla Dobruška určena sídlem Lesního společenství, a to již od 1. ledna 1941, a zahrnovala území soudních okresů Náchod, Česká Skalce, Úpice, Police nad Metují, Opočno, Nové Město nad Metují a Hradec Králové. Úřad byl umístěn u Karla Ledce čp. 625. Veřejné místnosti a budovy musely být podle nařízení z 18. července 1941 označeny "V". První Dobrušskou obětí německé okupace se stal Karel Šrom, povoláním sklenář, který zahynul 9. listopadu 1941 v koncentračním táboře Mauthausenu. Městské policejní oddělení v Dobrušce bylo zrušeno 30. září 1942 a bezpečnostní službu vedlo četnictvo a z policejního oddělení se stal Ohlašovací úřad. Dnem 1. června 1942 byl zrušen Okresní úřad v Novém Městě nad Metují a obec soudního okresu Opočno, a tedy i Dobruška, byly přiděleny Okresnímu úřadu v Hradci Králové. Úřední styk s tímto úřadem se musel vést jen v jazyce německém. Podobná situace byla i u Dobrušských škol. Došlo i k určité změně ve složení Dobrušské městské rady. Okresní úřad v Hradci Králové nařídil 13. prosince 1942 městskou radu doplnit z Němců v Dobrušce, a tak již 14. ledna 1943 se stal členem městské rady Walter Thomas.

Pokud hovoříme o správě města, nutno alespoň vzpomenout zcela samostatně na Dobrušské židovské obyvatelstvo. V Dobrušce je první písemná zmínka o Židech z r. 1618. O padesát let později máme již doloženo 20 obyvatel - Židů. Císařské armády umožnily nařídít Jeronýmu Colloredovi dne 5. června 1718, aby Dobrušským Židům, doposud volně bydlícím po městě v nájmu, bylo vybráno k obývání alespoň místo - ghetto. To se nacházelo v prostorách dnešního Šubertova náměstí. Bylo to šest domů, z nichž jeden sloužil jako synagoga. Do jejich vlastnictví přešly tyto domy až v r. 1834. V r. 1810 vznikl spor mezi zdejšími obchodníky a Židy, jehož následkem bylo, že smlouva z r. 1721 byla zrušena a Židům povoleno, aby životní potřeby mohli kupovat, kde sami uznali za vhodné. Postupně tedy v 19. století docházelo k zrovnoprávnění Židů s ostatními obyvateli města. Druhá svět. válka jejich osud změnila. Začalo to jejich propouštěním z

veřejných služeb, a to podle nařízení již z 4. září 1939, přes nařízení prokázat písemnými doklady rodový původ tří pokolení zpět, a další povinnosti být označen, a to od 19. září 1941, zákazem přístupu do veřejných místností atd., až po jejich násilnou deportaci 18. prosince 1942 z Dobrušky do koncentračních táborů a jejich fyzickou likvidaci. Rád děkuji panu Radovanu Dražanovi z Dobrušky za jeho práci při zpracování osudu obyvatel židovského vyznání v našem regionu.

Německá posádka opustila Dobrušku 8. května 1945. Ale to již od 5. května byl v činnosti tzv. Revoluční národní výbor, jehož předsedou se stal František Wünsch. Historie činnosti a správy města národním výborem je v naší paměti, a tak jen několik nezbytných údajů. Ve správní a územní organizaci byl obnoven právní stav existující v r. 1938 s tím rozdílem, že obecní úřady se nazývaly MNV a okresní úřady ONV. Dobruška tedy jako správní středisko patřila pod ONV Nové Město nad Metují, a to až do 27. října 1945, kdy bylo přeloženo sídlo ONV z Nového Města nad Metují do Dobrušky a v Novém Městě nad Metují byla ponechána pouze expozitura pro obce soudního okresu Nové Město nad Metují. Tímto dnem vznikl samostatný správní okres Dobruška. Samostatný okres Nové Město nad Metují byl zřízen od 1. května 1946 oddělením z dobrušského okresu. Dnem 1. února 1949 byl samostatný novoměstský správní okres zrušen a připojen k okresu dobrušskému. Současně byl zrušen Okresní soud v Opočně a zřízen Lidový soud a později Okresní soud v Dobrušce se sídlem v Novém Městě nad Metují. Tento stav trval až do 1. července 1960. Správní okres Dobruška byl k tomuto dni zrušen a rozdělen mezi okresy Rychnov nad Kněžnou a Náchod. Charakter městského národního výboru získala Dobruška 16. ledna 1968 rozhodnutím KNV, kterým byla Dobruška zařazena do 3. kategorie městských národních výborů, na něž byla přenesena část působení ONV a v plném rozsahu péče o mládež.

V závěru nelze opomenout správní vývoj obcí připojených k městu Dobruška. Místní část Běstviny s osadou Březiny byly až do 30. března 1960 samostatnou obcí, Domašín do konce r. 1980 samostatnou obcí s tím, že od 1. ledna 1976 zde byl zrušen správní orgán - MNV a obec od toho data náležela pod MěstNV Dobruška, Chábory nebyly samostatnou obcí a byly vždy částí obce Dobrušky, obce Křovice a Mělčany byly až do 10. srpna 1944 samostatné. Pulice to měly trochu složitější, také byly až do 10. srpna 1944 samostatnou obcí, od 10.8.1944 do 23.10.1945 byly částí města Dobrušky, potom znovu do 31.8.1946 samostatnou obcí a od té doby jsou částí města. Spáleníště byla až do r. 1960 samostatnou obcí, od tohoto roku byla částí obce Domašín a od 1. ledna 1981 jsou částí města. Prakticky tedy Městský národní výbor v Dobrušce byl správním úřadem nejen pro občany vlastního města, ale také pro občany Běstvin, Dolů, Domašina, Chábor, Křovic, Lhoty, Mělčan, Miškova, Netřeby, Pasek, Podbřezí, Přímu, Pulic, Puliček, Spáleníště Horního i Dolního, Studánky a Skutiny. V posledním období došlo ke změně 26. března 1990, kdy plenární zasedání MěstNV v Dobrušce schválilo vyčlenění osady Puliček ze svazku města a

jejich připojení k obci Pohoří. Zároveň souhlasilo s vytvořením samostatného MNV pro obec Podbřezí s částmi Chábory, Lhota, Netřeba. Dnem 24. listopadu 1990 byla ukončena činnost MěstNV v Dobrušce a po volbách zahájila svoji působnost nová obecní rada a obecní zastupitelstvo.

Město Dobruška prošlo za dobu své existence rozmanitým a bohatým správním vývojem. Správní středisko z něj činilo souhrn mnohých společenských faktorů, kromě činností státních a obecních úřadů to byly různé politické strany, církve, školy různých typů, četnost živností, firem, továren, spolků atd. Ucelený pohled na společenský a průmyslový život dává tak možnost zamyslet se i nad jeho správním vývojem.

Dovolte, abych svoje poznání ukončil citací nápisu na malém cimbálu hodin: "Jak předchůdce můj v době poroby, já svobodným teď občanům čas ušlý hlásím. Že jeden z úderů mých kovových kdys žití Tvého bude posledním věz a žití své dle toho říd".

Dr. Josef Juza

Dobrušské hrdelní právo

Užívání hrdelního práva v Dobrušce lze předpokládat již od konce 13. století, protože Dobruška dávno před rokem 1320, tedy před tzv. Mutinovým narovnáním, byla městem a významným tržním střediskem. Bezpečnost majetku měšťanů i cizích kupců byla zajisté prvořadým úkolem představitelů tehdejšího města.

Dne 26.5.1364 udělil Mutinův syn pan Sezema z Dobrušky městu práva magdeburská neboli hradecká, jejichž přímou a nedílnou součástí bylo i právo hrdelní.

Jurisdikční obvod dobušského hrdelního soudu tvořila všechna města, městečka a vesnice pozdějšího opočenského panství a do r. 1635 i panství smiřického - tedy celkem 132 obce. Po tomto roce, kdy bylo od dobušské soudní působnosti odloučeno panství smiřické a z opočenského postoupeno sedm horských vsí ke statku Černíkovice, zahrnoval obvod dobušského hrdelního práva 78 obcí. Své provinilé poddané sem také posílali i okolní drobní feudálové a někdy sem příkazovali některé zvláštní případy i krajští hejtmani.

Z písemných pramenů, které se o dobušském hrdelním právu dochovaly, je to především tzv. černá neboli smolná kniha z r. 1588, obsahující soudní výsledky a výpovědi provinilců i jejich provedení a hrdelní zápisy podmíněně odsouzených. V druhé části jsou zápisy týkající se dobušské katovny, jejich obyvatel i majetku, zvláště pak pozemkového.

Dobrušská smolná kniha byla vydána v r. 1947 v Liberci tiskem z pozůstalosti JUDr. Emila Pavla Lányho jako pátý svazek edice Obrazy ze staročeského soudnictví pod názvem "Knihy smolné založené léta 1588 (Dobruška)". Publikace však, bohužel, obsahuje řadu nepřesností.

Skutečně kvalitně zpracovaný historický úvod pochází z pera dobrušského historika Josefa Cvrčka.

Úplný a celistvý originál smolné knihy se až po dnešní dobu nedochoval. Z poškozené knihy, od r. 1850 uložené u okresního soudu, se jednotlivé listy časem vytrousily. Bez těchto ztracených listů byla kniha v r. 1888 zapůjčena k opsání městskému archiváři a historikovi děkanu Antonínu Flesarovi. Později byly sice tyto vytroušené listy do knihy dolněny, ale ztratily se zase jiné. A tak se stalo, že oproti originálu obsahuje Flesarův opis navíc 35 hrdelních případů, ale na druhé straně jich zase 21 postrádá.

Všechny případy hrdelního práva však nebyly zapisovány jen do smolné knihy. V archivu města Dobrušky se z let 1564 - 1764 dochovalo 66 těchto případů, psaných na volných listech, z nichž tři byly nalezeny ještě v r. 1990 při stavebních úpravách radnice pod podlahou dnešní obřadní síně.

Ale i v dalších městských knihách se také nalézá řada obdobných záznamů. Jedná se především o 5 knih právních manuálů z let 1625 - 1669 se 133 hrdelními případy. Po jednom zápisu je také ve staré knize gruntovní z let 1561 - 1647 a ve staré kontraktní knize purkrechtní z let 1604 - 1765.

Z mimodobrušských písemných pramenů se dochovaly ve Státním ústředním archivu v Praze ve fondu Apelační soud knihy ortelů z let 1548 - 1785 a drobnější písemnosti v Archivu Národního muzea v Praze. Státní oblastní archiv v Zámrsku uchovává spisy o pronásledování nekatolíků od r. 1651.

Ale i všechny tyto dochované písemné prameny jsou značně mezerovité. Vždyť ze čtyřsetdvouleté existence dobrušského hrdelního práva chybí jakékoliv údaje pro celkovou dobu 295 let! Zřejmě i zde vykonaly své zákazonosné dílo časté požáry města. Po dnešní dobu je nám známo pouze 310 případů souzených dobrušským hrdelním právem, vedených proti 410 osobám, z čehož bylo 291 mužů a 119 žen. Avšak skutečný počet souzených musel být více jak dvojnásobný!

Až do 16. století se městské soudy řídily nepsaným zvykovým právem, jemuž sloužily za vzor starší rozsouzené případy. Toto zvykové právo bylo zpravidla přejímáno z říšských měst Norimberku a Magdeburku. Někdy se k těmto městům obracela o naučení a nebo i s odvoláním jednotlivá česká města jako k jakémusi vrchnímu právu. Již král Václav IV. roku 1387 tuto praxi přísně zakázal a určil za vrchní odvolací soud pro města s právy norimberskými Staré Město pražské a pro města skupiny práv magdeburských Litoměřice nebo Kladsko. Zákaz odvolávat se do ciziny potvrdil i Ferdinand I., který r. 1548 zřídil pro tyto účely v Praze tzv. apelační soud. To ale pořád ještě neexistoval jednotný domácí zákoník. Až v r. 1610 prohlásil zemský sněm jediným přípustným právem v Čechách zákoník Pavla Kristiána z Koldína z r. 1579, tzv. Práva městská Království českého. Obnoveným zřízením zemským z r. 1627 byli v čele městských soudů opět postaveni královští nebo vrchnostenská rychtáři a podle Deklaratorií Ferdinanda III. z r. 1640 a zvláště podle jejich doložky z r. 1644 musely být všechny

rozsudky v trestních věcech, mimo naprosto zřejmých, potvrzeny apelačním soudem. Dalším zákoníkem, vydaným ještě před zrušením dobrušského hrdelního soudu v r. 1765, byl tzv. Nové právo útrpné a hrdelní Josefa I. z r. 1707, které mj. nařizovalo, aby při každém soudu působil zvláštní právník.

Protože však úroveň velké většiny hrdelních soudů, které rozhodovaly o životech lidí, zůstávala neuvěřitelně nízká, zredukovala královna Marie Terezie patentem z 15.7.1765 s platností od 1.1.1766 počet hrdelních soudů v Čechách z dosavadních 391 na 24. Tehdy bylo zrušeno i dobrušské hrdelní právo.

Trestní a inkviziční řízení hrdelního soudu bylo značně složité. Při zatčení byla zjištěná osoba podrobena tělesné prohlídce, nemá-li při sobě kompromitující materiál, či nenese-li stopy cejchování nebo mučení. Pokud se inkvizit nepřiznal, nebyla celá věc pokládána za průkaznou a pak ho buď propustili pro nedostatek důkazů, nebo jednalo-li se o člověka do té doby zcela bezúhonného, byla mu povolena tzv. očišťovací přísaha, již se zbavil žaloby úplně. V případě, kde indicie proti obviněnému přinášely jen poloviční důkaz, mohl soud tzv. mezitímním rozsudkem nařídít mučení. To však bylo možno jen u těch deliktů, na něž zákon stanovil trest smrti.

I tehdejší zákonodárci si však byli plně vědomi, jak nebezpečné a nejspíše bylo používání útrpného práva. Proto bylo jejich používání značně omezeno. Byli od něho zcela osvobozeni příslušníci vyšších stavů kromě určitých výjimek, mládenci pod 18 let a dívky pod 15 let, staří lidé nad 60 let, choromyslní, hluchí, němí, a nebezpečně nemocní, těhotné ženy a šestinedělky. Skutečnému mučení předcházely výhrůžky. Vyslýchaný byl odveden do mučírny, kde mu byl představen kat s mučicími nástroji. Další pohružka se dala již s vložením ruky mistra popravního. Delikventovi byly kupř. nasazeny palečnice, ale nástroje ještě doopravdy použito nebylo.

Skutečné mučení neboli tortura bylo rozděleno do několika zákonem přesně stanovených stupňů. Podle zákoníku Josefa I. bylo prvním stupněm šňěrování. Ruce od loktů až po zápěstí byly pevně omotány provazem, utahovaným dřevěným roubíkem, až se zarýval hluboko do svalstva. Druhým stupněm byly palečnice, dvě plochá železa opatřená hroty, která se pomocí šroubů stahovala a drtila vyšetřovancovy palce. Třetím stupněm byly španělské boty, kde dvě železa tvořila holeň, na vnitřní straně opět opatřenou hroty, zaryvajícími se utahováním šroubů hluboko do nohy trápeného nešťastníka. Dalším stupněm bylo stržení na žebříku, přičemž byly vyšetřovanci vymknuty ruce z ramenních kloubů a mnohdy potrhána kůže i svalstvo. Poslední stupeň pálením se dál na inkvizitu již na žebříku strženém, kdy mu kat svazkem osmi svíček předepsané váhy střídavě pálił levý a pravý bok.

Nakolik se z dochovaných pramenů dalo vůbec zjistit, bylo v Dobrušce útrpné právo použito celkem proti 73 osobám.

Ve známých 310 procesech bylo vyneseny tyto rozsudky smrti: Lámaní kolem a vpletení do kola dvakrát, stětí mečem a vpletení do kola

jednou, upálení šestkrát (z toho jeden zemřel v katovně před popravou, pak byl sťat a zakopán), stětí mečem a upálení dvakrát (z toho jeden pro sodomii i se zneužitou klisnou), zahrabání za živa a probití kulem šestkrát, stětí mečem, zahrabání a probití kulem třikrát, oběšení sedmnáctkrát, stětí mečem osmnáctkrát. Ve dvou případech není způsob popravu znám. Některým delikventům byl trest smrti ještě ztřeštěn dřením řemenů ze zad (dvakrát), trháním prstů kleštěmi (dvakrát) a štipáním těla rozžhavenými kleštěmi (dvakrát).

Lámáním kolem byli trestáni mordýři, vražedci rodičů, traviči a pachatelé násilného smilstva na nedospělých dívkách. Tento trest byl určen výhradně mužům. Smrt upálením hrozila rouhačům, kacírům, čarodějníkům, penězokazům, žhářům a sodomitům. Zahrabání za živa bylo určeno výhradně ženám, vražedkyním novorozeňat, travičkám a čarodějnicím. Oběšením bývali trestáni zloději, tuláci a lupiči. Smrt mečem pak byla určena všem ostatním odsouzencům.

Všechny spáchané hrdelní zločiny však nebývaly ihned trestány smrtí. Byla-li u delikventa možnost polepšení, býval odsouzen k smrti jen podmínečně a na tzv. hrdelní zápis propuštěn. Někdy se této milosti však dostalo i recidivistům, kteří později obyčejně potupné smrti stejně neunikli.

Z nižších tělesných trestů bylo v Dobrušce použito čtyřikrát uříznutí ucha, patnáctkrát vypálení cejchu, jedenáctkrát výprask neboli pardus a devětkrát vymrskání metlami. Časté byly také tresty vypovězení, které bývaly spojovány s vymrskáním a vyvedením z města katem či biřicem. Trestem zahanbujícím bylo vystavení na pranýři.

Z trestů na svobodě byla v Dobrušce vynesena řada ortelů nucených prací v poutech a železech na obecním nebo panském díle, při dlouhodobých na pevnostních pracích v Uhrách anebo tresty nucených prací v trestanecké manufaktuře, tzv. špinhauze (přádelně). Trestů šatlavního vězení vyneslo dobušské právo jen 14 a z toho ještě v 9 případech to byla délka odpykané vazby. Problémem zde bylo vyživování odsouzenců, kteří se měli stravovat na vlastní náklady.

Mimořádnou záležitostí v dějinách dobušského hrdelního práva byla amnestie císaře Leopolda I., vyhlášená u příležitosti jeho sňatku s Eleonorou Magdalenou Falckou r. 1676, která zachránila životy delikventům Václavu Pýrovi a Magdaleně Varhaníkové, uvězněným pro smilstvo, krádež a žhářství.

Z procesů vedeným před hrdelním právem bylo zvláště ostudné pronásledování nekatolíků. Boj proti nim se stal stěžejním bodem habsburské vnitřní i zahraniční politiky. Již císařským mandátem v r. 1624 byla v pobělohorských Čechách všechna nekatolická vyznání s výjimkou izraelského zakázána a Obnovené zřízení zemské prohlásilo nekatolíky za zjevné rušitele obecního pokoje. Zákoník Josefa I. jim hrozil "... hrdelní nebo jinou tělesnou pokutou". Velmi přísný byl i patent Karla VI. z r. 1725. V letech 1726 - 1752, tedy v době jejich zpřísněného stíhání, bylo v Dobrušce proti

nekatolíkům vedeno 27 procesů. Konec jejich pronásledování ze strany zákona učinil až toleranční patent císaře Josefa II. z 13.11.1781.

Krutou stránku tehdejšího soudnictví představuje pronásledování a brutální trestání cikánů. Tento svobodný kočovný lid, pocházející z Přední Indie, byl zatlačován tatarskou a tureckou expanzí až do uherských nížin a odtud posléze i k nám. Nejstarší zprávu o nich přináší k r. 1241 tzv. Dalimilova kronika, která je považuje za tatarské vyzvědače. Staré letopisy české k r. 1416 konstatují, že tohoto roku se po české zemi toulali cikáni a okrádali lidi. Císařský mandát z r. 1549 je vypověděl ze země a další výnosy proti nim se neustále zostřovaly, až r. 1689 dekret místodržících nařizoval, aby všichni cikáni, kteří do tří dnů neopustí zemi, byli oběšeni. Podle císařského dekretu z r. 1697 měli být oběšeni všichni dopadení muži, ženy a děti zohaveny uřezáním nosů a uší a pak vypuzeny za hranice. Mandát císaře Karla VI. nařizoval věšet i ženy.

Dobrušským hrdelním právem bylo v letech 1710 - 1753 souzeno celkem 11 cikánů. Z toho 3 muži byli oběšeni, 2 ženy staty, ostatní u šibenice mrskáni, uřezány jim uši a vypálen cejch.

Dobrušský hrdelní soud zasedal zhruba od poloviny 16. století v dnešní renesanční radnici. Kde zasedal předtím, tj. kde stával původní radní dům, přesně nevíme. Pravděpodobně to bylo na náměstí v místě dnešního čp. 14, nárožního domu s podloubím do Novoměstské ulice, v jehož podzemí je prokázáno těžké šatlavní vězení, vybavené kládou a řetězy a kobkami pro samovazbu. Na dvoře tohoto domu byla i mučirna. Na protější straně ulice, v menším stavení u tehdejší Vodní brány, v dnešním čp. 15, bylo umístěno lehké vězení pro dlužníky spolu s obydlím městského biřice.

Dobruška měla celkem tři popraviště. Několikaramenná šibenice na kamenné podezdívce stávala na Valských Dolech nad pozdějším lomem. Stínadla byla na Novoměstském kopci vpravo od silnice, kde dnes v soukromé zahradě p. Kárníka stojí mezi kaštany pozdně rokoková socha Nejsvětější trojice z r. 1809. V dnešních Archlebových sadech, v místech kapličky sv. Jana Nepomuckého, bylo třetí popraviště, určené k výkonům nejkrutějších trestů smrti.

Na dnešním náměstí F.L.Věka, pravděpodobně před tehdejší šatlavou, stával pranyř. Před děkanským kostelem byla umístěna trdlíce, již byly většinou trestány pomlouvačné či nestoudné ženy. Za protireformace zde byli vystavováni "zarputili" nekatolíci. Všechny tyto symboly feudální justice byly odstraněny nařízením císaře Josefa II. z 8.7.1788.

Rozsudky hrdelního soudu vykonával kat se svými pomocníky, který s celou svojí rodinou i čeládkou byl považován za osobu stavu sníženého. Mezi snížené lidi patřil také biřic neboli šatlavní hospodář.

Spoře dochované písemné prameny nedovolují stanovit přesnou chronologickou postoupnost dobušských popravních mistrů, jichž známe celkem 14. Za jednotlivé výkony svého pochmurného řemesla byli "mistry ostrého meče" honorováni podle úředního tarifu. Navíc byli povinni odklízet a zakopávat padlý dobytek, jehož kůži prodávali židovským koželuhům.

Dobrušskou katovnu postavil za městem v r. 1590 první známý zdejší kat Michal. Obec mu k tomu darovala pozemek na levém břehu potoka Brty v místech dnešní zahrady za Husovým sborem. Ke katovně také patřilo zemědělské hospodářství, k němuž postupně přikupovali polnosti její jednotliví držitelé. Z pozemků pak platili běžný svatojiřský a svatohavelský úrok.

Katovna, která mívala staré čp. 67b, nové čp. 142, byla zbořena roku 1908. Jejím posledním obyvatelem byl městský drnomistr Vojtěch Flígr.

Dr. Václav Matouš

Stavební vývoj a památky Dobrušky

Postihnout v úplnosti stavební vývoj města Dobrušky není možné. Čím hlouběji jdeme do minulosti, tím méně je pramenů, o něž bychom se mohli opřít. Pro nejstarší historickými materiály podchytilelné období, tj. 14. století, jsou to vlastně jen zmínky (byť velmi důležité) v tzv. Mutinově narovnaní z r. 1320.

Nejstarší fázi vývoje města nemohou objasnit ani archeologické výzkumy. Dobrušské stavby byly budovány na skalnatém základě, který sahal mimořádně vysoko, takže kulturní vrstva, z níž archeolog poznává minulost, dosahuje mocnosti jen cca 0,5 - 1,5 metru, což je velmi málo.

Vedle písemných pramenů typu gruntovních knih apod., z nichž se dá vysledovat informace o existenci, méně již o charakteru a vůbec ne o vzhledu stavby, máme od 17. století k dispozici i prameny obrazové.

Nejstarším známým vyobrazením města Dobrušky je tzv. Prospekt opočenského panství, olejomalba neznámého autora z poloviny 17. století. Přibližně o sto let mladší (pol. 18. století) je Wernerova veduta Dobrušky. Stejně jako Prospekt opočenského panství vyžaduje kritický přístup pro své schematické pojetí.

Další stovka let dělí Wernerovu vedutu od rozsáhlého kronikářského díla Aloise Beera. Ve svých sešitech slovem i obrázky zachytil Dobrušku a její život především ve své době, tj. ve druhé polovině 19. století. Cenným materiálem pro zkoumání stavebního vývoje města jsou zejména Beerovy kresby.

Nejstarším plánem Dobrušky je tzv. Michálkův plán z r. 1749, který zachycuje situaci před dvěma ničivými požáry v 19. století. Velmi objektivní je stabilní katastr (po r. 1841), zajímavou vypovídací schopnost má Křečkův plán z r. 1852 a plány Beerovy. Další, již přesné a podrobné plány souvisle dokumentují vývoj městské zástavby od konce 19. století do současnosti.

Nejen samotná tvář města, ale i informace o ní byly silně poznamenány několika velkými požáry. V nich nenávratně vzalo za své množství cenných písemností, takže zejména starší staletí (14. - 16.) jsou plna otazníků, z nichž na mnohé nebude možné nikdy odpovědět.

Všichni dosavadní historikové města konstatovali, že o jeho vzniku a počátcích nevíme vůbec nic a nám nezbyvá, než se k tomuto konstatování připojit. Velkým otazníkem je samotný způsob vzniku města. V r. 1320 se setkáváme vlastně již s hotovým sídlem městského charakteru, jemuž jsou ve 14. století udělovány právní atributy města, dotvrzující v podstatě faktický stav jeho významu. Přijímáme-li tezi, že město vzniklo výhradně postupným vývojem, nezapadá nám do tohoto obrazu na středověké město až příliš pravidelně organizovaný půdorys zástavby. Ale ani opačná teze - založení města - nejen, že nemá oporu v písemných pramenech, ale ani v pramenech hmotných, které (byť ve skromné míře) dokládají existenci sídla pro mnohá dřívější staletí. Zdá se tedy jako nejpříjemnější vysvětlení, že původní osada nabyla postupně takového významu pro region, že byla v určitém období přebudována na sídlo městského charakteru. Zda se tak stalo v souvislosti s příchodem nových feudálů, či po případném velkém požáru, nebo z jiných příčin a jejich kombinací, nevíme.

Velikost a půdorys náměstí byl zhruba stejný, jako je dnes. Protože v této době existoval i kostel, a to na stejném místě, kde se nachází dnešní, umožňuje nám to alespoň přibližnou rekonstrukci rozsahu tehdejší městské zástavby. Můžeme ji charakterizovat jako pravidelnou v základním tvaru obdélníku, vymezeném městskou zdí. Mimo vlastní soustředěnou městskou zástavbu je situován kostel. Tato urbanistická dispozice vypovídá o podstatně starší existenci města, než je zachycena písemnými prameny. Poloha kostela mimo sídlo je charakteristická pro románské stavitelství.

Za poměrně bezpečně prokázanou můžeme považovat dominující funkci Dobrušky jako spádového tržního regionálního střediska. Křížily se zde dvě důležité obchodní spojnice a město mělo i dostatečně široký spádový region okolních obcí. S postupující kolonizací a zakládáním nových vesnic v této části Orlických hor a Podorlicka význam Dobrušky jako tržního střediska nadále rostl.

Nejstarší dochovaná půdorysná dispozice domů je gotická. Za obytnou stavbou, průčelím obrácenou do náměstí, byl protáhlý dvorek, uzavřený hradební zdí. Pozdější staletí přinesla rozšíření staveb na úkor dvorů, i když některé se dochovaly v téměř původní půdorysné velikosti až dodnes.

Stavební vývoj města Dobrušky neprobíhal jen přirozenou postupnou obměnou, při níž město měnilo svou tvář pozvolna a nenápadně. Vedle toho se ve značné míře uplatňoval i druhý způsob - náhlé a rozsáhlé změny stavební podoby města. Jejich příčinou byla živelná katastrofa - požár - který zničil téměř všechny, nebo převážnou část městských domů. Znovuobnovené stavby byly sice budovány zpravidla na původním půdorysu, ale jejich podoba se formovala podle stavebního slohu své doby. Znamenalo to vždy určitý kvalitativní vývojový skok při zachování ucelenosti slohového vzhledu města. Tento způsob se uplatňoval až do druhé poloviny 19. století.

Prvním výrazovým zlomovým datem byl zřejmě požár v r. 1565. Dá se předpokládat, že do této doby měla dobušská městská zástavba ještě

středověký charakter, i když některé dílčí změny byly v souvislosti s hospodářskou konjunkturou nepochybně prováděny již v první polovině 16. století.

Stávající půdorys městského jádra zůstal zachován. Z jedné strany byl limitován městskou hradební zdí a ze strany druhé tržním prostorem náměstí, jehož funkce byla postupně dále zvyrazňována. Zřejmě již při této přestavbě vznikla podloubí, i když ze značné části ještě dřevěná.

Druhá polovina 16. století je také dobou výstavby nejvýraznější historické dominanty Dobrušky - radnice. Bohatnoucí město dávalo svou hospodářskou prosperitu najevo i viditelnými atributy a nelze si představit nic vyštitěnějšího, než reprezentativní radniční budovu. Objekt, vystavěný v krásném renesančním slohu, vyrostl zřejmě za vydatné odborné pomoci tvůrců přestavby opočenského zámku.

Stavitelská aktivita druhé poloviny 16. století a přelomu století 16. a 17. nevynechala ani sakrální objekty. Nejvýraznější stavbou tohoto typu je hřbitovní kostelík sv. Ducha. Je otázkou, zda na jeho místě stávala nějaká dřívější stavba, jak se traduje v různé literatuře již od minulého století. V tomto případě by však muselo jít o objekt dřevěný, který s novou stavbou beze stopy zmizel. Poslední rekonstrukce obnažením zdíva ukázala na jeho kompaktnost a jedno období vzniku. Známky starší stavby nebyly nalezeny. V pozdějších letech vystavěli u kostelíka zvonici s malým přístavkem pro poustevníka (dnes již zbořeným). Svou polohou na kopci nad městem se kostel sv. Ducha stal další charakteristickou dominantou, výrazně spoluvytvářející siluetu Dobrušky a tvořící jeden z esteticky nejhodnotnějších krajinotvorných prvků této části podhůří Orlických hor.

Na samém počátku 18. století, v r. 1702, postihl Dobrušku další z velkých požárů její historie. Zničené domy si zachovaly své kamenné jádro z předchozích období, zatímco jejich vnější vzhled byl již upravován do podoby barokní.

Nejvýraznějším stavebním počinem v Dobrušce 18. století byla přestavba děkanského kostela Panny Marie a sv. Václava. Dřívější stavba (i když ani ta nemusela být úplně původní) byla zcela nahrazena novým, velkolepě pojatým chrámem, který vypovídal o důležitosti postavení katolické církve v tehdejší společnosti. Přestavbu prováděl v letech 1709 - 1724 stavitel Rossi. Kostel byl znovu zasvěcen, tentokrát již jen sv. Václavu. Stavba byla však silně poničena požárem v r. 1806 a obnovitelé nebyli, či v důsledku nedostatku prostředků nemohli být důslední, takže současná podoba kostela je ochuzena o architektonické voluty a jiné, pro baroko charakteristické ozdobné prvky.

S rozmachem moci katolické církve souvisí i sochařská výzdoba města. Nejstarší plastikou je sv. Jan Nepomucký z r. 1712 (ještě před oficiální svatořečením), dokládající rozšíření svatojanského kultu v počátku 18. století. V letech 1733 - 36 vyrostla sochařská dominanta náměstí - mariánský sloup se sochami sv. Václava, Floriána, Františka Xaverského a Jana Nepomuckého, dílo Ondřeje Deckera a Jana Melnického. V r. 1747 dodala vamberecká dílna Melnických k cestě na hřbitov sochu Panny Marie s

Ježíškem, jednu z umělecky nejhodnotnějších plastik ve městě. Sochařská výzdoba města, to nejsou jen samoučelné doplňky. Sochy, kromě mimořádné vypovídací schopnosti o době svého vzniku, jsou také významnými komponentami, dotvářejícími architektonický vzhled města.

Specifické postavení v sociální struktuře Dobrušky 18. století mělo tzv. Židovské město. Na základě císařského nařízení mělo být Židům vyhrazeno k obývání vyčleněné místo - ghetto. Dobrušským měšťanům to způsobilo nemalé problémy, protože kompaktní zástavba v podstatě znemožňovala vyčlenění izolovaného obytného okrsku. V r. 1721 uzavírá město smlouvu se Židy, kterým dává do dědičného pronájmu šest domů se synagógou v místech dnešního Šubertova náměstí. Z domů bývalého Židovského města se dochovalo pět objektů ve frontě východní strany Šubertova náměstí. Přes četné přestavby se zachovala synagóga a části interiérů domů ve sklepních a přízemních prostorách. Dochovala se i unikátní památka, mikve z 18. století, ve sklepě domu čp. 45. V průběhu 19. století ztrácí Židovské město svou původní segregační funkci a Židé se stěhují volně po celém městě.

Ve druhé polovině 18. století začíná být městské centrum již těsné. Svůj účel ztrácí městská zeď, která je postupně likvidována. Její poslední zbytky, městské brány, byly zbourány v průběhu 19. století.

Požár, který vypukl 9. května 1806, byl nejzhoubnější v celé známé historii města. Shořelo v něm 269 domů, 69 stodol, radnice, pivovar, obě školy, kostel a děkanství a Židovské město se synagógou. Zahynulo 19 lidí a 1.800 jich zůstalo bez přístřeší. Obnova domů v historickém jádru přinesla do fasád klasicizující architektonicko - výtvarné prvky. Zachovány byly starší sklepní prostory a vnitřní dispozice v přízemí.

Sotvaže se dobušští občané vzpamatovali z dlouho odstraňovaných následků požáru z r. 1806, vypukl 10. října 1866 poslední z řady ničivých ohňů. Svým rozsahem nepředčil požár z r. 1806, ale jeho důsledky pro stavební vývoj města byly ve spojení s dalšími vlivy daleko závažnější.

Podstatnými stavebními úpravami prošlo historické jádro města. Náměstí se rozšířilo o místo, kde stával pivovar, který byl po požáru nově vystavěn v Křovické ulici. Nejzávažnější změnou, urychlenou a částečně i umožněnou ohňovou zkázou, se stala téměř úplná likvidace podloubí. Získaný zastavěný prostor byl využit zejména pro obchodní podnikání.

Závěr 19. a počátek 20. století probíhá ve znamení počínající industrializace města. Průmyslová výstavba začala podstatně měnit půdorysný tvar města a rozšiřovala jej směrem západním, Opočenskou ulicí dále k Opočnu, přičemž byla ještě rozdělena nově vzniklým městským parkem.

Meziválečné období přineslo Dobrušce nové důležité stavby. Je to zejména sokolovna, Husův sbor a budovy záložny a spořitelny na náměstí. Vzácnou výjimkou je secesní fasáda domu čp. 17 (hotel Rýdl), který však zároveň jako první narušil dřívější výškovou jednotu domů na náměstí. K význačným stavbám přiřadíme ještě Rýdlovu vilu (čp. 187), dílo Jana Kotěry z r. 1919.

Zatímco první polovina našeho století přinesla postupné (i když leckdy vydatné) nahlodávání tradičního historického vzhledu Dobrušky, čtyři desítky let po druhé svět. válce změnily tvář města takřka k nepoznání. Historické jádro města, resp. náměstí, nedoznalo sice půdorysných změn, zato se však fasády domů pokryly téměř beze zbytku jednotvárnou nic neříkající šedí, v níž se ztrácela sdružená renesanční okna a jiné historické architektonické prvky, pokud ovšem nebyly v rámci tzv. modernizace zcela zničeny.

Podstatně hůře z historického jádra dopadla Kostelní ulice, kde do komplexního vzhledu zástavby rušivě zasáhly demolice některých objektů. Na jejich místě vyrostly nové budovy, naprosto neharmonizující se svým okolím. U ostatních byly většinou již uvedeným postupem alespoň degradovány fasády. Charakter uzavřeného městského prostoru ztratilo Šubertovo náměstí. Zůstala z něho zachována pouze fronta několika domů bývalého Židovského města.

Snad nejosudovější zásah do charakteru městské zástavby v Dobrušce provedlo minulé období likvidací velkého množství domů v nejtěsnější blízkosti středověkého jádra města. Tím se město připravilo o možnost pozvolného přechodu od nejstarší části k nejnovější.

Vícepodlažní domy znehodnotily charakteristické panorama Dobrušky s dominantami radnice a kostelů sv. Václava a sv. Ducha. Místo nich dnes tvoří městskou siluetu nová sídliště panelových domů a hlavní výškovou dominantou se stala mohutná hmota esteticky naprosto nefunkčního síla.

Určité pozitivní změny přináší současné období. Jde především o postupnou rehabilitaci fasád v centru města, kde se renesančně barokním interiérum domů alespoň částečně vrací odpovídající vnější podoba. Na část náměstí byla vrácena zeleň a trhy, které se zde odbyvají, oživují původní funkci tohoto prostoru.

Dobruška je ve státním seznamu nemovitých kulturních památek zastoupena řádově desítkou položek. Jsou to opravdu ty nejhodnotnější objekty, které ve městě máme. Při terénním průzkumu, prováděném Městským muzeem před třemi lety, byla však zaregistrována další stovka budov, křížů, plastik a dalších památek, které sice nepředstavují umělecko-historické unikáty, ale o něž by bylo škoda přijít. Vždyť s každou zničenou památkou mizí nenávratně kousek dějin města, kousek jeho typické tváře a nezastupitelné identity. A co by bylo nejsmutnější, ztrácí se i kus vztahu, který mají obyvatelé ke svému městu.

Mgr. Jiří Mach

Odběratel:

Městský úřad
Dobruška

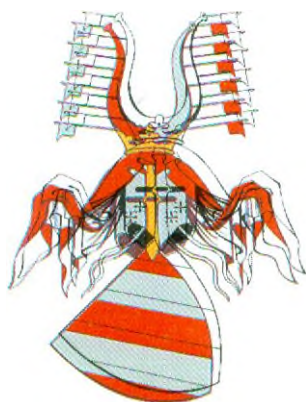
NOVINOVÁ ZÁSILKA

Výplatné v hotovosti

Podávání novinových zásilek povoleno

Oblastní správou pošt Pardubice,

č. j.: PP/1-3875/93 ze dne 10. 11. 1993

Vydává MÚ Dobruška
Tisk M. Týfa Dobruška
Autor obálky Vlad. Balcar
Cena 4,- Kč

Městský zpravodaj Dobruška 1995